

ΖΕΡΟΝΟΤ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΗ' • ΑΡ. ΦΥΛΑΟΥ 198 • ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2005 • ΣΙΒΑΝ - ΤΑΜΟΥΖ - 5765

Φανατισμός και Θρησκεία

Του Καθηγούτη ΜΑΡΙΟΥ ΜΠΕΓΖΟΥ

Hλέπι «φανατικός» είναι μεταγραφή του λατινικού *fanaticus*, που σημαίνει τον διάσωτην του ιερού χώρου (*fanum*). Όποιος συχνύεται στα ιερά ενδέχεται να γίνει φανατικός. Τα ειδοποιογραφικά δελτία της τελευταίας δεκαετίας, μετά την πτώση του λεγόμενου «υπαρκτού ουσιαλισμού» με την ανάδειξη της θρησκείας σε πρωταγωνιστή της σύγχρονης ιστορίας και την ταυτόχρονη έκρηξη απροσμέτρινης βίας στον πλανήτη μας από τη Μέση Ανατολή μέχρι τα Βαλκάνια, πιστόποιούν τη σχέση θρησκείας και φανατισμού περιτράβα.

ΔΕΝ ΤΑΥΤΙΖΕΤΑΙ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟΣ ο φανατισμός με τη θρησκεία παντού και πάντοτε. Υπάρχει άθρητος φανατισμός: ο ναζιστικός και ο σταλινιστικός με τα Άουσβιτς και τα Γκουλάγκ πάνω άθρητα ιδεολογίματα με πλεόνασμα φανατισμού. **Εξίσου** υπαρκτή είναι η αιρανάτιστη θρησκεία: ο ελληνοριθμαϊκός κόσμος διακρίνεται για την ανεκτικότητά του, παρά τους διωγμούς Χριστιανών και Εβραίων στους τρεις πρώτους αιώνες μ.Χ., όπως επίσης οι απω-ανατολικές θρησκείες (ινδουισμός, βουδισμός) υστερούν σε κρούσματα φανατισμού.

Η ΑΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ είναι κατιστατική αρχή των μονοθεϊσμών, οι οποίοι φαίνεται να πλειοδοτούν σε φανατισμό. Στο Κοράνιο, για παράδειγμα, προβλέπεται η ανοχή **Χριστιανών** και **Εβραίων** ως πιστών της Βίβλου. Άλλωστε, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υλοποιήθηκαν τα θρησκευτικά προνόμια των υπόδουλων μονοθεϊστών. Στον τουρκοκρατούμενο ελλαδικό χώρο βρήκαν καταφύγιο οι διωγμένοι από τον ρωμαιοκαθολικό βασιλεά της Ισπανίας **Εβραίοι** το 1492.

Ο ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ χρησιμοποιεί και εκμεταλλεύεται τη θρησκεία, όπως άλλωστε σωρεία άλλων ιστορικών μορφωμάτων, σαν το έθνος, την πατρίδα, τη φυλή, το κράτος κ.λπ. Ο λόγος της προτίμησης του φανατισμού στη θρησκεία είναι ότι αυτή η τελευταία συναρπάζει το αουνείδιο του ανθρώπου, ικανοποιεί συμβολικά τις ανικανοποιητές επιθυμίες του για τινά, ευτυχία κ.ά. κι έτσι η θρησκεία πείθει μάζες συναν-

θρώπων μας ανεξαρτήτως μορφωτικού ή εισοδηματικού επιπέδου.

Ο **ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ** προϋπάρχει της θρησκείας, γι' αυτό επιδιώκει να συνυπάρχει μαζί της. Σχετίζεται με αυτήν, χωρίς όμως ποτέ να ταυτίζεται μαζί της. Το ζήτημα δεν είναι τι κάνει ο φανατισμός, αλλά τι πράττει η θρησκεία! Συμφέρον όλων μας, πιστών και απιστών, δύοποτων και ολιγόποτων, είναι να στρέψουμε τη θρησκεία ενάντια στον φανατισμό.

ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ της φωτισμένης θρησκευτικής πνευματικής παράδοσης σήμερα που μπορεί να ερμηνεύεται ιερά κείμενα με τρόπο φιλάνθρωπο και όχι απάνθρωπο. Για παράδειγμα, ο Ήριλούμενος «ιερός πόλεμος» του Ισλάμ πάντα αρχικά μια έννοια ηθική και πνευματική, υπονοώντας τον προσωπικό πνευματικό αγώνα του πιστού εναντίον των παθών και των αδυναμιών του. Αργότερα, και για λόγους ιστορικής σκοπιμότητας, κατάντησε να γίνει μια έννοια πολιτική και πολεμική, εννοώντας τη βίαιη εξόντωση των αλλοθρήσκων που εξισώθηκαν με τους απιστους.

ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΑΜΕ να πολλαπλασιάσουμε τα σχετικά παραδείγματα θυμίζοντας ότι διπλά στο παστήγωστο «οφθαλμόν αντί οφθαλμού» της Παλαιάς Διαθήκης ισχύει το «αγαπήσεις τον πλησίον σου ως σεαυτόν» της Εβραϊκής Βίβλου.

ΤΙ ΝΑ ΠΟΥΜΕ για το χριστιανικό, «αγαπάτε αλλήλους» που συστεγάζεται στην Καινή Διαθήκη με το «οὐκ ἔλθον βαλεῖν ειρήνην αλλὰ μάχαιραν!» Εκείνο που προέχει στις δικές μας πονηρές πημέρες είναι η διαστολή φανατισμού και θρησκείας έμπρακτα για την απόκτηση μιάς καρδιάς ανοικτής στο σύμπαν ολόγυρά μας. Κάπι τέτοιο περιμένει από εμάς όλους ο Θεός που δεν έχουμε δει και ο συνάνθρωπός μας που καθημερινά βλέπουμε διπλά μας, ο περιφρός «πλούσιον».

[Ο κ. Μάριος Μπέζος είναι Καθηγούτης Συγκριτικής Φιλοσοφίας της Θρησκείας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το παραπάνω άρθρο του αναδρομοποιείται από τα Νέα, 12.11.2001].

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: 1894: Η Ιερατική Σχολή της Ιαραλιτικής Κοινότητας Βόλου. Αρχείο P. Φρεζή. (Σχετικό μελέτημα δημοσιεύεται στο τεύχος αυτό).

Ο ευεργετισμός στη Θεσσαλονίκη και οι ευεργέτες της ιστορικής κοινότητάς της

Του ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Α. ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

Oι γνώσεις μας για τους ευεργέτες των θρησκευτικών κοινοτήτων της Θεσσαλονίκης επί τουρκοκρατίας παραμένουν και σήμερα περιορισμένες και αποσπασματικές. Το έλλειμμα αυτό είναι αποτέλεσμα της μεγάλης καθυστέρησης που χαρακτηρίζει την τοπική ιστοριογραφία, παρά τις πρόσφατες προόδους.

Αναδιρόντας τις διαθέσιμες γνώσεις, είναι σημαντικό να μην αποκόψουμε το φαινόμενο του ευεργετισμού από το κοινωνικό και ιστορικό του περιβάλλον. Κάθε περίοδος του παρελθόντος έχει να παρουσιάσει ιδιότυπα χαρακτηριστικά, που διαφοροποιούν το περιεχόμενο και την σημασία της ευεργεσίας.

Η ευεργεσία απορρέει ιστορικά από τον τρόπο με τον οποίο σχηματίσθηκαν οι τοπικές κοινότητες. Τα κεχαλία αποτελούν πυρήνες ομοθρήσκων και ομόγλωσσων οικογενειών, με κοινά έθιμα και καταγωγή. Το ίδιο υποπτεύομαστε ότι ισχεί και για τις χριστιανικές ενορίες. Μέσα σ' αυτές τις ομογενείς ομάδες, που συσπειρώνονται πέριξ του λατρευτικού κέντρου, συνάγωγης ή εκκλησίας, υπάρχει ωστόσο οικονομικός διαφορισμός. Πλούσιοι, μεσαίοι και φτωχοί ουνυπάρχουν στο κεχάλι, η διατήρηση του οποίου έχει ως απαραίτητη προϋπόθεση την ανάπτυξη σχέσεων αλληλεγγύης μεταξύ των μελών του. Όταν οι σχέσεις αυτές δεν αναπτύσσονται αυθόρυμπα, οι ραβίνοι επεμβαίνουν με τις ρυθμίσεις τους –γνωματεύντας και καθοδηγώντας– για να επιτύχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Ο εξωτερικός κόδος, οι κρατικές δομές, είναι αυτόχρονα εκθρικές για τις ενορίες και τα κεχαλία. Στην καλύτερη περίπτωση οι θρησκευτικές κοινότητες μπορούν να εξαγοράσουν την ουδετερότητά τους, δηλαδή να εξασφαλίσουν λιγότερες διοικητικές περιπλοκές και σταθεροποίηση τις φυρολογίες. Άλλα δεν είναι μόνο το οθωμανικό κράτος που προκαλεί ζητήματα. Ο ισλαμισμός αποτελεί την κυριαρχηθεία θρησκεία. Ο κίνδυνος του εξισλαμισμού ενεδρεύει ανά πάσα σημείο. Όχι επειδή η οθωμανική διοικητική επιδιώκει συστηματικά, αντίθετα οι πληροφορίες που διαθέτουμε για συστηματικούς εισιλαμισμούς είναι περιορισμένες. Άλλα πολύ συχνά, μου-

σουλμάνοι ομότεχνοι προσέλκυσαν ή πέζουν τον Εβραιο ή Χριστιανό τεκνίτην να ασπασθεί τη θρησκεία τους. Και επειδή ο μουσουλμάνος βρίσκεται de facto σε καλύτερη κοινωνική και οικονομική θέση, οι εξιλαμισμοί αποτελούν ένα γεγονός. Χριστιανοί και Εβραίοι περνούσαν την αντίπερα όχθη, σε μικρότερες ή μεγαλύτερες αναλογίες, ανάλογα με τις εποχές.

Η έρευνα δείχνει ότι οι φτωχότεροι και λιγότερο μορφωμένοι πάντα πλέον ευπρόσδιλτοι στον κίνδυνο του εξισλαμισμού. Σ' αυτές τις συνθήκες, η ενδοκοινοτική αλληλεγγύη αναγορεύεται σε στοιχειώδη προϋπόθεση για τη διατήρηση της συνοχής της κοινότητας. Η συνοχή της κοινότητας έχει άμεσες πρακτικές επιπτώσεις στην ανάθεση των αγγαρειών και την κατανομή της φορολογίας, οι οποίες θα είναι τόσο βαρύτερες όσο η κοινότητα αποφιλώνεται και τα μέλη της διαρρέουν.

Oι διαπιστώσεις αυτές δεν έχουν την έννοια ότι κάθε ευεργεσία αντιστοιχούσε σε κίνδυνους εξισλαμισμού. Έχουν ωστόσο να προσδιορίσουν το απότερο ιστορικό υπόστρωμα της κοινοτικής δραστηριότητας, της ενδοκοινοτικής αλληλεγγύης και της ευεργεσίας. Οι εύποροι επιχειρηματίες της εβραϊκής και της χριστιανικής κοινότητας γνώριζαν ότι έπρεπε να φροντίσουν για την υγειονομική περιθαλψη των ομοθρήσκων τους, την εκπαίδευσή τους, την παροχή προς τους ενδεσίες και την μέριμνα για τα οριφανά. Οι επιτροπές των ευριακών συναγωγών και εκκλησιών και αργότερα οι κοινωνικές πρεσβείες αποτελούνταν από επιχειρηματίες μεσαίας ή μεγάλης εμβέλειας. Ιστος ο χρόνος που αφιέρωσαν γενιές ολόκληρες επιχειρηματιών στα κοινωνικά καθήκοντα, να υπάρξει σημαντικότερος για τους ίδιους από τις καθαυτές οικονομικές συμβολές τους. Ανεκτίμητη υπήρξε και η συμβολή των ραβίνων, που έπαιξαν αναλογικά μεγαλύτερο ρόλο από ό,τι οι λειτουργοί της χριστιανικής εκκλησίας. Παράδειγμα ο Ζοσσιέ Περαχά, που στα τέλη του 18ου αιώνα πρωτοστάτησε στη συγχώνευση των φιλανθρωπικών οργανώσεων των κεχαλία σε ένα ενιαίο Μπικόρ Χολία.

Στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού, δηλαδή στην τελευταία περίοδο της τουρκοκρατίας, οι κινδυνοί του εξισλαμισμού έχουν περιοριστεί. Δημιουργούνται όμως άλλες ψλικές συνθήκες, που πυροδοτούν τον ευεργετισμό στο εσωτερικό των κοινοτήτων. Η κυριότερη είναι ο εκπεσμός των τοπικών παραγωγικών κλάδων. Οι άλλοι ανθυόδεις συντεχνίες, ιδιαίτερα στους κλάδους της υφαντουργίας, υφίστανται τον ακατανίκητο ανταγωνισμό των ευρωπαϊκών βιομηχανικών προϊόντων. Το αποτέλεσμα είναι η μαζική πτώχευση πολλών μικρών επιχειρήσεων και σικοτεχνιών. Στο εσωτερικό της κοινωνίας της Θεσσαλονίκης, όπως και των άλλων μεγάλων πόλεων της Ανατολής, δημιουργούνται νέες ανάγκες. Οι κατεστραμμένοι βιοτέκνες αναζητούν πρόσθια στο σχολικό σύστημα για τα παιδιά τους, που εκ των πραγμάτων δεν μπορούν πλέον να ενταχθούν στο πατρικό επάγγελμα. Οι κακές βιοτικές συνθήκες δημιουργούν επιπρόσθιτη ζήτηση στον τομέα της υγείας. Οι συχνές πυρκαγιές προκαλούν κάθε φορά νέα θύματα, δεκάδες και εκατοντάδες άστεγες κατεστραμμένες σικογένειες. Νέες ομάδες προσφύγων καταφέύγουν στη Θεσσαλονίκη. Για όλα αυτά, δεν υπάρχει βέβαια καμία κρατική μέριμνα. Κάθε θρησκευτική κοινότητα πρέπει να λύσει μόνη της τα συσσωρευμένα προβλήματα. Και δεν μπορεί να το επιτύχει δίχως τη βοήθεια των ευεργετών.

Έτοι, οι ευεργετοίς κατευθύνθηκαν στην κάλυψη των αναγκών ενός πληθυσμού με έντονα υγειονομικά προβλήματα και πολύ χαμπλό βιοτικό επίπεδο. Νοσοκομείο, αστυκλινικές, γηροκομείο, ορφανοτροφείο, σχολεία, παροχή άμεσης βοήθειας σε μαθητές και οικογένειες που αδυνατούσαν να εξασφαλίσουν τη διατροφή και τη θέρμανσή τους, εγκατάσταση προσφύγων και πυροπαθών είναι ίσως οι σημαντικότεροι τομείς που συγκέντρωσαν την προσοχή των ευεργετών. Πρόκειται για τα ελλείμματα μιας κανονικιάς, που επερείτο κράτους προνοίας, με αποτέλεσμα η ιδιωτική φιλανθρωπία και ο ευεργετισμός να παιζουν κυρίαρχο ρόλο.

Οι ευεργέτες μπορούν να χωριστούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Στην πρώτη μπορούμε να κατατάξουμε σημαντικές προσωπικότητες της διασποράς, που δεν ζούσαν στη Θεσσαλονίκη. Κορυφαία θέση κατέχει στην ευγνωμοσύνη των Θεσσαλονικέων το σεύγος Χίρς, στο οποίο οφείλονται οι μεγάλες δωρεές για την ανέγερση του νοσοκομείου, που έλαβε το όνομά τους, για την ίδρυση της ταυτόνυμης συνοικίας, για τη δημιουργία αστυκλινικής. Οι Χίρς ενίσχυσαν μαθητές, εγκατέστησαν πυροπαθείς,

Αρ. Μοσέ Αλλατίνη

Καρλίνα Αλλατίνη

ουνέδραμαν τους πρόσφυγες από τη Ρωσία, ιδρυσαν σχολεία χρηματοδότησαν την ανοικοδόμηση της ιστορικής σχολής Ταλμούδ Τορά και πραγματοποίησαν και άλλες σημαντικές δωρεές.

Στην ίδια κατηγορία ανήκει και η οικογένεια Σαούλ Δανιήλ Μοδιάνο, ο οποίος φεύγοντας σε νεαρή ηλικία από τη Θεσσαλονίκη, κατάφερε να δημιουργήσει στην Ιταλία μια επιχειρηματική αυτοκρατορία. Στους κληρονόμους του οφείλεται η ίδρυση του γηροκομείου, που φέρει το όνομά του. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί και το όνομα του Σαμουήλ Δανιήλ Μοδιάνο (1845-1931), που υπήρξε πρόεδρος της ιαραπλιτικής κοινότητας και συντονιστής των φιλανθρωπικών της υποθέσεων, μεταξύ των οποίων και πρόεδρος του γηροκομείου¹.

Από τους Ιωραπλίτες της Θεσσαλονίκης, κορυφαία θέση στον ευεργετισμό έχει αναμφίβολα ο Μοσέ Αλλατίνη, ο περιφόρμος γιατρός και επιχειρηματίας, που πρωτοπάτει μαζί με τη σύζυγό του Ρόζα σε ομανικά έργα κοινωνικής ευποίησης. Στη διαθήκη του άφησε 1.000 λίρες στα εβραϊκά σχολεία και 500 στα χριστιανικά και τα ιουλανικά². Μέγας φιλανθρωπός υπήρξε και ο Αλφρέδος Αλλατίνη, όπως και ο Χαϊμούτος Κόβο, γιος του αρχιφαβίνου Ασπέρ Κόβο.

Πρέπει να αναφερθεί εδώ μία ανέκδοτη ειδόση από τους κώδικες της ορθόδοξης χριστιανικής κοινότητας³: Το 1876, ένας μπαχανικός του εργοστασίου Αλλατίνη, ο Νικόλαος Καβαρδίνας, επίθετο που δείχνει ότι καταγόταν από το Λιτόχωρο, τραυματίστηκε θανάσιμα από έκρηκτην λέβητα, αφήνοντας κήρα και ορφανά μικρά παιδιά. Ο Μοσέ Αλλατίνη σπεύδει να ενισχύσει την οικογένειά του με ένα σεβαστό ποσό, το οποίο συμπληρώνει την αποζημίωση που εδικαίωτο η οικογένεια από ένα είδους ταμείου απαγμάτων, που ο πρωτοπόρος επιχειρηματίας είχε συστήσει στο εργοστάσιό του. Κάθε εργάτης κατέθετε εντόκως ένα μικρό ποσοστό του μισθού του στην επιχείρηση. Σε περίπτωση απαγμάτων, το συγκεντρωμένο ποσό διπλασιάζοταν, με δαπάνη της εταιρείας. Στην περιπτώση του Νικολάου Καβαρδίνα, το συνολικό κεφάλαιο έφτανε τα 8.000 χρυσά φράγκα. Από τους τόκους του κεφαλαίου αυτού συντρίθηκε η οικογένεια, μέχρι την εντλικίωση των παιδιών, οπότε το κεφάλαιο ήταν στη διάθεση τους. Στο ενδιάμεσο διάστημα τους τόκους κατέβαλε η εταιρεία, με επιτόκιο 8 τοις εκατό, που ήταν αρκετά μεγαλύτερο από εκείνο της αγοράς. Άσ σημειώθηκε ότι η χριστιανική δημογεροντία εξέφρασε δημοσίως την ευαρέσκειά της για την βοήθεια αυτή του Μοσέ Αλλατίνη,

αδιανόπτη με τα μέτρα της εποχής.

Ο Σαούλ Ισαάκ Μοδιάνο και η σύζυγός του Φακίμα εκτέλεσαν επίσης σπουδαϊκό έργο υπέρ της κοινότητας, παρέχοντας ανελλιπή βοήθεια στα φιλανθρωπικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα. Η Φακίμα, αδελφή του μετέπειτα προέδρου της Κοινότητας Ιακώβ Καζές, ήμεινε στη συλλογική μνήμη από τη συναγωγή Μπεθ Σαούλ, την οποία έκπισε μετά το θάνατο του συζύγου της.

Οι κληρονόμοι του Μαΐρ Αμποάβ χρηματοδότησαν το 1923 την ιδρυση της ταυτόνυμης σχολής.

Ο Εμμανουήλ Σαλέμ, αυτή η κορυφαία νομική προσωπικότητα του ευρωπαϊκού χώρου, που έχουμε την τιμή να συγκαταλέγεται στους συμπατριώτες μας, ορφανός ο ίδιος και αυτοδημιούργητος, πρωτοστάτης στην ιδρυση του ορφανοτροφείου Καρόλου Αλλατίνη, το 1910, ιδρυμα που έλαβε το όνομα ενός άλλου μεγάλου ευεργέτη.

Θεοσαλονικέis επιχειρηματίες, όπως ο Αβραάμ Ρεβάχ και ο Ααρών Ματαράσσο, υποστήριζαν οικονομικά την οργάνωση Ματανόθ Λεβιονίμ, σκοπός της οποίας ήταν η παροχή διατροφής σε άπορους μαθητές και οικογένειες. Ο Αβραάμ Σαλτιέλ ιδρυσε το 1896 την οργάνωση Γιεσούά Βεραχιμίν, που μοιραζε κάρβουνα στους ενδεείς. Ο Ισαάκ Χασσίδ και ο Χαΐμ Πίνχας ήταν διωρητές του Μπικούρ Χολίμ, που ενίσχυσαν τη δημιουργία ιατρείον σε πυκνοκατοικημένους εβραϊκούς συνοικιούμούς εκτός πόλεων. Ο Λιάτο Νόας είχε την πρωτοβουλία της ιδρυσης του ασύλου φρενοβλαβών, στην περιοχή του παλαιού σταθμού.

Ο Ααρών Περαχία στο τέλος του 17ου αιώνα είχε ιδρύσει το Yetonim ve-Almanoth, που στο 19ο αιώνα το διαχειρίσθηκε ο Αβραάμ Γκατένιο⁴. Ο τελευταίος διαχειρίσθηκε και το Hessed Olam, που είχε ιδρύσει ο Μοσές Αλλατίνη.

Σημαντικό ρόλο στο φιλανθρωπικό έργο έπαιξε και η ένωση των παλαιών μαθητών της Αλλάνς Ισραελίτ, με επιφυνείς πυέτες τον Ιωσήφ Νεχαμά και τον Μωυσή Αμπραβανέλ.

Τα ονόματα που αναφέρουμε εντελώς δειγματοληπτικά δεν καλύπτουν βέβαια το εύρος του εβραϊκού ευεργετισμού της Θεσσαλονίκης. Πολλά άλλα ονόματα θα έπρεπε να αναφέρθουν.

Μία ενδιαφέρουσα πλευρά της κοινωνικής ευποίησης είναι η συνολική συμμετοχή των Εβραίων σε εράνους για εκπαιδευτικούς ή υγειονομικούς σκοπούς της χριστιανικής κοινότητας και αντιστρόφως η συμμετοχή χριστιανών σε εράνους της ιουαπλικής κοινότητας. Πρέπει, ακόμη, να σημειωθεί, ότι για τη λειτουργία των σχολείων τους, οι τρεις κοινότητες της Θεσσαλονίκης, εβραϊκή, χριστιανική και ισλαμική, μοιράζονταν αρμονικά τουλάχιστον από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι την περίοδο του μεσοπολέμου έναν κοινό οικονομικό πόρο: Τα έποδα από την ενοικίαση των κιβλάδων, δηλαδή των λι-

Το νοσοκομείο Χίρα

βαδιών που περιέβαλαν την πόλη και σήμερα είναι πυκνοκατοικημένες συνοικίες.

Το έσοδο αυτό ήταν ένας από τους πολλούς πόρους που η Ιουαπλική Κοινότητα είχε αφιερώσει για τη λειτουργία των φιλανθρωπικών και εκπαιδευτικών της ιδρυμάτων. Γιατί, στην πραγματικότητα, εκτός από τους μεγάλους ευεργέτες της Κοινότητας, δεκάδες εξέχοντες Εβραίοι εξάντλησαν την ευρηματικότητά τους στην εξεύρεση των αναγκαίων πόρων για να λειτουργήσουν τα ιδρύματά της.

Τόρα πα δεν υπάρχουν παιδιά να σχολνάνε από την Ταλμούδ Ταρά. Και ίσως όλα αυτά να πχούν σαν ιστορικές λεπτομέρειες. Άλλα εδώ έχουμε μια μάχη να δώσουμε, τη μάχη της μνήμης. Η αξιοπρέπειά μας, η ιστορική προοπτική μας είναι συνυφασμένες με τη μάχη αυτή.

Σημειώσεις

1. M. Modiano, Hamebrane Modiliano: The Genealogical Story of the Modiano Family from 1570 to our days, Athens 2000, 65.
2. «Ερμής», φ. 702 και 786 (1882).
3. IAM, κώδικας 14, σ. 153 (16.10.1876).
4. I. Νεχαμί, Ιστορία των Ιουαπλιών της Σαλονίκης, 1511.
5. Θα πρέπει να θυμηθούμε τουλάχιστον τις οικογένειες Αμπασάδο, Αλιάν, Αράρ, Αντζέλ, Αρβίτη, Ασσέτο, Ερρέρα, Καπουάνο, Καράσσο, Ματαλόν, Μισράχη, Μημητόνα, Μπενζαρίν, Μπεσουσάν, Μπενθενίστε, Μπουρλά, Ναχήλας, Νοάρ, Νεχαμά, Ρακανάτη, Σαίος, Σακί, Σαλέμ, Σαλτιέλ, Σαλόμ, Σαπόρτα, Τιένο, Φερνάντες και Φρανσές I. Νεχαμά, 1542.

/Ο κ. Ευάγγελος Α. Χεκίμογλου είναι πολυγραφότατος ιστοριοδίφης της Θεσσαλονίκης, εκδότης –μεταξύ άλλων– των τόμων της «Θεσσαλονικέων Πόλεων». Το παραπάνω κείμενό του είναι από ομιλία του στο μνημόνιο των ενεργετών και διωρητών της Ιουαπλικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, στις 13.3.2002].

Οι Εβραίοι οτη Θεσσαλομαγνησία

Του ΚΩΣΤΑ ΛΙΑΠΗ

Η παλαιότερη παρουσία των Εβραίων στη Θεσσαλομαγνησία

HΕΛΛΑΔΑ, λόγω και της μικρής της σχετικά απόστασης από την Παλαιστίνη, υπήρξε, από τα πανάρχαια χρόνια, ένας από τους κυριότερους τόπους της εκούσιας ή ακούσιας ανά τον κόσμο αποδημίας ή διασποράς των Εβραίων.

Από τον ίδιον τον προφήτη Ζαχαρία (749-747 π.Χ.) αντλούμε τον 8ον π.Χ. αιώνα την παλαιότερη πληροφορία πως «Οι Ιουδαίοι είχαν οδηγηθεί σαν δούλοι στην Ελλάδα»¹, χωρίς ωστόσο να διευκρινίζεται πότε ακριβώς συνέβη αυτό το γεγονός. Το βέβαιο, πάντως, είναι πως κάμποσες εκανονιταιεπίριδες πριν από τη γέννηση του Χριστού η Ελλάδα είναι κατάσημη από εβραϊκές παρουσίες. Κι αυτό αποδείχνεται από επιτύμβιες πλάκες και άλλα αρχαία αντικείμενα - ιεκυμήρια της εβραϊκής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο, που αποκαλύπτουν στις ανασκαφές πολλών αρχαιολογικών τόπων, ανάμεσα στους οποίους και στη Δημητριάδα, στη Νέα Αγχιάλο και στον Αλμυρό.

Στο βιβλίο των Μακκαβαίων περιλαμβάνεται κατάλογος με τις εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα, όπου κι επιβεβαιώνεται η παρουσία τους στη Δήλο, στην Κεφαλληνία, στη Σάμο, στο Αργος, στην Κόρινθο, στην Κρήτη, στη Θεσσαλία και στη Μακεδονία, κάτι που κατά κάποιο τρόπο έπικυρώνεται λίγα χρόνια πριν από τη γέννηση του Χριστού και από τον μεγάλο αλεξανδρινό φιλόσοφο Φίλωνα τον Αλεξανδρινό ή Ιουδαίο (25 π.Χ. - 40 μ.Χ.), από τον οποίο αντλούμε την πληροφορία πως «Μεστή εβραϊκών παροικιών είναι η τότε Ευρώπη, η Θεσσαλία, η Βοιωτία, η Μακεδονία, η Αιτωλία, το Αργος, τη Κόρινθο, τα πλείστα και άριστα Πελοποννήσου... αλλά και νήσων αι δοκιμώταται Εύβοια, Κύπρος και Κρήτη».² Κάπι που φυσικά σημαίνει πως η παρουσία των Εβραίων ο' αυτά τα μέρη χρονολογείται από πολὺ παλιότερα, αν αναλογιστούμε πως δεν συγκροτούνται «δοκι-

μότates» παρουκίες, χωρίς βέβαια να παρέλθουν αρκετά χρόνια.

Κι αυτό, εν μέρει τουλάχιστον, αποδείχνεται από τις εβραϊκές επιτύμβιες στήλες που βρέθηκαν στη Δημητριάδα και που ανάγονται στον 3ο π.Χ. αιώνα. Τα ταφικά αυτά μνημεία, που έχουν εβραϊκά ονόματα, αποκάλυψε ο αρχαιολόγος Απόστολος Αρβανιτόπουλος στις αρχές του 20ού αιώνα, ο οποίος και μας πληροφορεί σχετικά ότι στα χρόνια εκείνα της μεγάλης ακμής της σπουδαίας αυτής πόλης, που ίδρυσε στα 293 π.Χ. ο Μακεδόνας βασιλιάς Δημήτριος ο Πολιορκητής, ζούσαν σ' αυτή, πλην των Εβραίων, και Αιγύπτιοι και Φοίνικες³.

Τα επόμενα σημάδια της εβραϊκής παρουσίας στο χώρο της Θεσσαλομαγνησίας ανάγονται στα παλαιοχριστιανικά χρόνια κι είναι πάλι επιτύμβιες πλάκες, της περιόδου 325-641 μ.Χ., που βρέθηκαν στις ανασκαφές έξω από τα τείχη των Φθιωτίδων Θηβών και της παλιάς Πυράου, δηλαδή της σημερινής Νέας Αγχιάλου. Για την ακρίβεια πρόκειται για πέντε τέτοια ταφικά μνημεία, στα οποία, εκτός των αναγραμμένων στην ελληνική γλώσσα εβραϊκών ονομάτων, υπάρχει το σύμβολο της επτάφωντης λυκνίας και παρέχεται σαφής η ένδειξη ότι οι ελληνιστές Εβραίοι, κάτοικοι των Φθιωτίδων Θηβών, είχαν την περίοδο εκείνη ουναγωγή και δικό τους νεκροταφείο. Κάπι που ισχύει και για τον κοντινό Αλμυρό, στην περιοχή του οποίου (όπου τοποθετούνται οι δύο μεσαιωνικοί Αλμυροί) επίσης βρέθηκαν από τον Νικόλαο Γιαννόπουλο δύο τουλάχιστον επιτύμβιες πλάκες, με εβραϊκά ονόματα και το σύμβολο της επτάφωντης λυκνίας⁴, όπως επίσης και για την περιοχή του χωριού Μικροθήβες (παλιό Άκετσι), όπου και οι πρώτες Φθιωτίδες Θηβές, κι όπου, στη θέση Αλκανόρεμα, βρέθηκε άλλη μία εβραϊκή ταφική επιγραφή της ίδιας περιόδου.⁵

Η παρουσία, όμως, των Εβραίων κυρίως στο χώρο των Δύο Αλμυρών πρέπει να είναι ουνεχής και πυκνή για κάμποσους αιώνες και αυτό βέβαια δεν είναι όσοκετο με την εμπορική ακμή αυτής της πόλης, η οποία γύρω

στον 12^ο μ.Χ. αιώνα θεωρούνταν οπουδαία, όπως επιβεβαιώνεται και από τον ἄραβα περιηγητή και γεωγράφο Εδρισύ, που επικέφθιτη την πόλη γύρω στα 1154, σε σημείο μάλιστα που ο Αλμυρός να θεωρείται, όπως επισημαίνει και ο βυζαντινόλογος, Άλεξης Σαββίδης, αν όχι η δεύτερη σε σημασία εμπορική πόλη του Βυζαντίου, σιγουρά «ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά κέντρα της βυζαντινής αυτοκρατορίας».7

Εποιητικά περνά από κεί ο ισπανοεβραϊκός ραβίνος Βενιαμίν ο «εκ Τουδέλη» βρίσκεται εγκαίεστημένος εκεί, μ' επικεφαλής του αρχιραβίνο Σύλοκ Λομπάρτο και τους ραβίνους Ιωσήφ και Σολομών, 400 Εβραίους, που ανταγωνίζονται στο εμπόριο τους Βενετούς, τους Πιζάνους και τους Γενοβέζους.

Η έλλειψη έγκυρων γραπτών ιστορικών μαρτυριών δεν μας επιτρέπει να έχουμε σαφή εικόνα. Υποθέτουμε, όμως, ότι το εβραϊκό στοιχείο δεν πρέπει να λείπει από τον τόπο κι ιδιαίτερα βέβαια από τα αξιολογότερα εμπορικά λιμάνια του. Άλλωστε, σαν οφραγίδα της διαχρονικής εβραϊκής παρουσίας στο μαγνησιακό χώρο έχουμε ένα πλήθος από παμπάλαια τοπωνύμια, που έμμεσα πλην σαφώς υποδηλώνουν, κατά κάποιο τρόπο, αυτή την παρουσία. Και για να τεκμηριωθεί του λόγου μου το ασφαλές σας δίνω εδώ επιπροσάδην έναν μικρό ενδεικτικό πίνακα:

Επιγραφή επιτέμβασης στάλησης από τον μασαϊνικό Αλμυρό

Στην αιγαιοπελαγίτικη παραλία του Νεοχωρίου στο Πήλιο, που σήμερα ονομάζεται Πλάκα, υπάρχει ένα μεσαιωνικό παλιόκαστρο, που παλιότερα ήταν το παράδοση το σημάδι της Εβραιόκαστρο⁸, ενώ ένα ακόμα Οβριόκαστρο υπάρχει κοντά στο λιμάνι της Σκιάθου.⁹ Στην αιγαιοπελαγίτικη, επίσης, παραλία του Πήλιου και στην περιοχή του χωρίου Πουρι, υπάρχει η αρμουδερή ακρογιαλία Ουβριός!¹⁰ Άλλα τοποθεσίες Ουβριός υπάρχει και κοντά στα Κανάλια, όπως επίσης και στην περιοχή της Μακρινίτσας, για την οποία μάλιστα η παράδοση λέει πως προέλθε από έναν Εβραίο που σκοτώθηκε πριν από

αρνητικότερα χρόνια εκεί.¹¹ Ακόμα, βορειοανατολικά του Γλαφυρών και του κάστρου τους στον Αī-Λιά υπάρχει η τοποθεσία Ουβριά,¹² ενώ κι ένας πρόλοιφος του Καραντάου (το αρχαίο βουνό Κυνός Κεφαλαί), που βρίσκεται κοντά στο Βελεστίνο κι είναι γνωστός και από την επανάσταση του 1821, λέγεται Ουβριάς γάλα.¹³

Οι Εβραίοι του Γόλου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας

Ε μπορικό λιμάνι και μάλιστα το πρώτο της Θεοφάνειας στα διοικητικά χρόνια της τουρκικής δουλείας ο Βόλος (Γόλος της εποχής εκείνης), θα πάντα βέβαια αδιανότο να μην έχει Εβραίος. Οι πρώτες, πάντως, πληροφορίες που έχουμε γι' αυτούς αναφέρονται στην αρχή της τουρκικής κατάκτησης (1423), όταν οι νέοι δυνάστες του τόπου διώδανε από το Κάστρο του Γόλου τους αυτόχθονες κατοίκους του κι εγκαίεστησαν εκεί τη φρουρά και έναν αριθμό οικογενειών ομογενών και ομοθρόσκων τους. Οι Χριστιανοί σκορπίστηκαν τότε στο Πήλιο. Κι έμειναν, στο χώρο του Κάστρου, αλλά έζω απ' αυτό, μερικοί Εβραίοι, που έκαναν, κατά πώς σημειώνεται στο Κορδάτος, «θελήματα και πάντα μικροβιοτέχνες», και που, όπως προσθέτει ο ίδιος, οι ουσιθίκες της διασποράς τους έμαθαν «να προσαρμόζονται σε κάθε περίσταση».¹⁴

Αργότερα - και ιδιαίτερα μετά το μεγάλο διωγμό των Εβραίων στην Ιονίανια (1487-1492) από τους φανατικά ρατοιοτές βασιλείς Φερδινάνδο και Ιωαννίνα - το εβραϊκό στοιχείο του Γόλου, που είναι πολύ πιθανό να προέρχεται από την ακράσουσα παλιότερα ιουδαϊκή παροικία των Δύο Αλμυρών,¹⁵ φαίνεται πώς αυξάνει σημαντικά και με τον καρφό ο Εβραίος του Γόλου, που διέμεναν έζω πάντα αλλά κοντά στα βορειοανατολικά από το Κάστρο, πότε με την ανοχή και πότε με την υποστήριξη των Τούρκων, παρουσιάζουν εξαιρετική επίδοση στο εμπόριο,¹⁶ ανταγωνιζόμενοι τους Έλληνες και τους άλλους ξένους εμπόρους, έχοντας και τα περισσότερα μαγιστριά, έζω από τη νότια πύλη του Κάστρου.¹⁷

Το πόσο σημαντική πρέπει να είναι η παρουσία των Εβραίων έζω από το Κάστρο και την εμποροναυτική «σκάλα» του Γόλου, μας το δείχνουν δύο πληροφορίες που αφορούν το έτος 1587. Στην πρώτη γίνεται λόγος για Εβραίος εγκαίεστημένους στο Κάστρο του Γόλου, όπου, ωστόσο, απαγορεύεται από τους κακούποπτους Τούρκους να κατοικήσουν οι Ρωμιοί¹⁸ και στη δεύτερη, που την παίρνουμε από μία έκθεση βενετών διπλωματικών πρακτιών, γίνεται αναφορά σε μία πειρατική επιδρομή κατά του Κάστρου και της «σκάλας» του Βόλου, αποτέλεσμα της οποίας πάντα να αιχμαλωτιστούν (πλην των άλλων) και όλοι οι Εβραίοι του λιμανιού. Λέει σχετικά το εξαιρετικά ενδιαφέρον για την ιστορία της Θεσσαλονίκης αυτό έγγραφο:

(...) Την 7 τρέχοντος μεγάλης εσπειριώθη επιδρομή πειρατών κατά του Βόλου, οι οποίοι προέβησαν μεγάλην σημιαν *eis* την Επράν και *eis* τα πλοία, όπου ήσαν *eis* το επινειον αυτό *ins* Θεσσαλίας. Επήριν αιχμαλώτους δύος τους ἀνδρας των ερπορικών πλοιών, που ήσαν εκεί διὰ να φορτώσουν σπάρι, και από την Επράν επιτός πολλούς αιχμαλώτους, *as* και *tois* Εβραιούς αυτής *ins* σκάλας. Τα πλοία που υπέστησαν την πειρατικήν επιδρομήν ήσαν γαλλικά και ευρωπαϊκά. Τα πειρατικά αυτά ήσαν των δυτικών (= ιουπανικά, γενοβέζικα και φλορεντιανά)».¹⁹

Δεν μπορούμε να ξέρουμε αν ο δεύτερος αυτής πληροφορία είναι απόλυτα ακριβής, σπότε βέβαια θα πρέπει και να παραδεχτούμε πως ύστερα από την αναφερόμενη επιδρομή δεν έμεινε κανένας Εβραίος στον τοπικό Βόλο. Γεγονός, πάντως, είναι πως κι αν αυτό συνέβη, οι Εβραίοι ξαναφάνηκαν αργότερα στο γνωστό γι' αυτούς τούτο χώρο και η παρουσία τους δεν άργησε και πάλι να γίνει το ίδιο έντονη και ενεργητική όπως και στα παλιότερα χρόνια. Τόσο μάλιστα έντονη, που στο δεύτερο κυρίως μισό του 18ου αιώνα οι Εβραίοι του Γόλου να έχουν πάλι τα μαγαζάκια τους (αργαστήρια) έδω από το Κάστρο και να νοικιάζουν, όπως και άλλοι εμπορευόμενοι, τις αποθήκες των Τούρκων στο λιμάνι, μένοντας, όπως παλιά, με τις οικογένειές τους έδω και σε μικρή απόσταση βρεφιοανατολικά από το Κάστρο, στη δική τους συνοικία, τα Εβραϊκά, όπου μάλιστα είχαν και τη συναγωγή τους.²⁰ Οι ίδιοι, μάλιστα, προσαρμοσμένοι στις συνθήκες της διασποράς τους, αυξάνονταν και πληθύνονταν κατά τέτοιο βαθμό ώστε στο πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα να υπεριερούν πληθυσμιακά από τους εντός του Κάστρου κατοικούντες (πλην των ανδρών της φρουράς) Οθωμανούς, όπως τουλάχιστον αποκαλύπτεται σε γραφτή πηγή της εποχής εκείνης.

Διαβάζουμε συγκεκριμένα, μεταξύ των άλλων, στο λόγιμα για το Βόλο - Γόλο του ιταλικού *Nέον Γεωγραφικού Παγκόσμιου Λεξικού*, που εκδόθηκε στη Βενετία το 1826: *Υπάρχει στο μέρος αυτό Κάστρο γηραιόγερω, καθώς και τζαρί και χαύρα και λουτρό(...). Υπολογίζουν πως υπάρχουν δύο χιλιάδες κάτοικοι από τους οποίους, αν βγάλουμε τους στρατιώτες της τουρκικής φρουράς, οι πολλοί είναι Εβραίοι.*²¹

Μετά την Επανάσταση, και συγκεκριμένα στη δεκαετία 1840 - 1850, όταν στην παραλία, κοντά κι ανατολικά στον παλιό Γόλο, αρχίζει να δημιουργείται ο νέος Βόλος, δύοι είχαν σπίσει τις δουλειές τους κι οργανώσει τα επαγγελματικά τους συμφέροντα στο χώρο του Κάστρου, όπου και τα σπιερινά Παλιά, όπως είναι φυσικό, αντιδρούν έντονα. Και βέβαια ανάμεσα σ' αυτούς είναι και οι Εβραιοί, χωρίς, όμως, να είναι και οι μόνοι που φέρνουν προσκόμιμα στη δημιουργία της νέας πόλης.²²

Διαβάζουμε σχετικά σε μία χαρακτηριστική ενθύμηση του 1845 που βρέθηκε γραμμένη σ' εκκλησιαστικό βιβλίο της Μακρινίτσας:

*15 του θερινού 1845. Η αγάδες των Γάλλων σταμάτησαν το κίτσιο του νέου Γάλλου γιατί ήταν προεσπλήν της Μακρινίτσας και Πορταρέας δεν ιθέλαν να χτιστεί κινούργια πολιτική κουντά στους κάστρους, θα κλίνουνταν τα δικά τους αργαστήρια και θα σταματούσαν το αλιοβερίστ στα χωμάτα μα κι ή οφριοί γράψαν στην Πόλη να σταματήσει τον κτίσμα. Δεν ήθελαν ή άνοιξαν να διούν να προκόψουν η χριστιανική μπροστά στα θκά τους αργαστήρια και οαράφικα.²³

Φυσικά, ο νέος Βόλος, παρ' ὅλες τις αντιδράσεις των ελλήνων κι εβραίων καταστηματαρχών του Κάστρου, τελικά στήθηκε στην παραλία, ανατολικά της παλιᾶς πόλης κι οι Εβραίοι δεν είχαν πρόβλημα να προσαρμοστούν στη νέα αυτή πραγματικότητα. Οι ίδιοι, επίσης, δεν άρυναν να μεταφέρουν την εμπορική και βιοτεχνική τους δραστηριότητα στη νέα πόλη, δεν δισκολεύτηκαν πολλοί κι από αυτούς ν' αφήσουν και τη συνοικία τους, τα Εβραϊκά, και να κτίσουν στο χώρο της νέας πόλης τα καινούργια τους σπίτια. Κι εδώ ν' αναφέρω χαρακτηριστικά πως ένας από τους πρώτους οικιστές της νέας πόλης ήταν ο Εβραίος Διάχος.²⁴

*Το Βολιώπικο Εβραϊκό Στοιχείο
από το 1881 εώς το 1941*

Οταν στα 1881 ο θεσσαλικός χώρος απαλλάσσεται από την τουρκική πυραννία, η νέα πόλη Βόλος αρχίζει ν' αναπτύσσεται ραγδαία σε όλους τους τομείς. Και μέσα στους παράγοντες της ανάπτυξης και της προόδου του συγκαταλέγονται και οι Εβραιοί της πόλης, οι οποίοι αποτελώντας ήδη οργανωμένη κοινότητα, με πρώτο πρόεδρο τον Γουλιέλμο Φόρτη, μετέχουν ενεργά όχι μόνο στην εμπορική αλλά και στην κοινωνική, πνευματική και πολιτιστική ζωή της πόλης. Θα το αναγνωρίσει αυτό και ο Κορδάνιος όταν σημειώνει σχετικά: «Οι Εβραιοί του Βόλου, και οι φτωχοί και οι πλούσιοι, μέσα στις τότε κοινωνικοοικονομικές ουνθήκες στάθηκαν παράγοντες προόδου. Σωστό είναι πως η φυλή του Ιοραΐλ είναι το δαιμόνιο της εμπορικότητας και ο μπεζαχτάς ήταν το επίγειο είδωλό της. Αυτός, όμως, ο μπεζαχτάς στάθηκε σ' όλο τον κόσμο το οικονομικό υπόβαθρο για να ξεπεταχτούν απ' αυτὸν οι μεγαλοφύτες που στην Επιστήμη και στα Γράμματα η προσφορά τους είναι ανεκτίμητη».25

Κι εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η Ιοραπλιτική Κοινότητα του Βόλου, όντας άριστα ουγκροτημένη στα χρόνια γύρω από την προσάρτηση της Θεσσαλίας στον κορμό της ελεύθερης Ελλάδας, θα δώσει αυμάδι δείγματα του δυναμισμού της και της συλλογικότητας που διέκρινε τα μέλη της. Κι αυτό αποδείχνεται από τα τεκμηριωμένα στοιχεία που παραβέτει στο βιβλίο του *Η Ιοραπλιτική Κοινότητα του Βόλου*, ο σημερινός της πρόεδρος Ραφαὴλ Φοεζής.

Σύμφωνα, λοιπόν, μ' αυτῷ, η πολιτιστική και κοινω-

νική δραστηριότητα της Ιουραλιτικής Κοινότητας του Βόλου εμφανίζεται στα χρόνια εκείνα με τη δημιουργία, στη σπερινή συνοικία της Νέας πόλης, του πρώτου εβραϊκού νεκροταφείου, με την ίδρυση στα 1865 - 1870 της πρώτης υποδειγματικά συγκροτημένης συναγωγής, με την έναρξη λειτουργίας στα 1870 του Εβραϊκού Σχολείου και στα 1888 του παραπήματος της Γαλλικής Σχολής «Alliance Israelite Universelle», με την ίδρυση και λειτουργία, στα 1894, Ιερατικής Σχολής υπό τη διεύθυνση του αρχιερατίνου Μωυσή Πέσαχ, ενώ στις αρχές του αιώνα με πρωτοβουλίες της δημιουργήθηκαν και λειτούργησαν και οι πρώτοι εβραϊκοί σύλλογοι του Βόλου, όπως ο Σιωνιστικός Σύλλογος «Ποάλε Σιών» (1910), το φιλανθρωπικό σωματείο «Ααβάθ Ρέιμ» (1907), οι σύλλογοι κυρίων «Οζέρ Νταλίμ» (1910) και «Άγκουνιάτ Αχίμ» (1920) και ακόμα αργότερα οι αθλητικές ομάδες «Ακοάχ» και «Απκβά» (1930), καθώς και η πρώτη ομάδα Εβραίων προυκόπων «Μακαμπί» (1933).²⁶

Παράλληλα ο εβραϊκός πληθυσμός του Βόλου αυξάνεται ραγδαία, με την εγκατάσταση σ' αυτόν Ελληνοεβραίων και από άλλες ελληνικές πόλεις, και κυρίως από τη Χαλκίδα, τη Λάρισα, τη Γιάννενα και την Άρτα. Έτοι, σύμφωνα με τα δημογραφικά στοιχεία που αντλούμε από την ίδια πηγή, τα 200 περίπου μέλη της τοπικής Ιουραλιτικής Κοινότητας του 1875 γίνονται την επόμενη της προσάρτησης χρονιά 605, το 1907 ο αριθμός τους ανεβαίνει στα 885, το 1928 στα 1000, το 1935 στα 1250 και στα χρόνια της Κατοχής ξαναπέφειται στα 850, ενώ, σύμφωνα με ανεπιβεβαιώτες πληροφορίες, εκεί γύρω στα 1920 άγγιξε και τα 2.000 μέλη.²⁷

Στον ελληνοϊταλικό και ελληνογερμανικό πόλεμο του 1940-41, επιστρατεύτηκαν 71 Εβραίοι του Βόλου, από τους οποίους ένας σκοτώθηκε, πέντε τραυματίστηκαν και δύο έμειναν ανάπτροι, ενώ σημαντική υπήρξε η προσφορά και των υπόλοιπων σε εθελοντικές υπηρεσίες στα μετόπισθεν, όπως στην αεράμυνα, στα νοσοκομεία κλπ.²⁸

Από το Ολοκαύτωμα μέχρι σήμερα

Ο μεγάλος διωγμός των Εβραίων από τους Nazi άρχισε στο Βόλο τον Οκτώβριο του 1943, όπου στη συγκινητική συμπαράσταση και στις συντονισμένες προσπάθειες της τοπικής κοινωνίας, μ' επικεφαλής των τότε Μπροπολίτη της Δημοπριάδας Ιοακείμ, το νομάρχη Ιοάννη Πανταζίδη, τον δήμαρχο Δημήτρη Σαράτον κι αυτόν τον γερμανό πρόξενο στο Βόλο Έλμουτ Σέφελ, οι βολιώτες Εβραίοι βρήκαν φιλόξενο καταφύγιο στα γύρια χωριά (κυρίως της Πλλίου) κι έτσι οι απώλειές τους περιορίστηκαν σημαντικά, σε βαθμό μάλιστα που να είναι ο χαμπλότερος, συγκριτικά με τις α-

Βαθμοφόροι και πρόσκοποι
της πρώτης ομάδας εβραίων προσκόπων Μακαμπί του Βόλου (1936)

πώλεις που είχαν οι Εβραίοι των άλλων ελληνικών πόλεων. Παρ' όλα αυτά, 121 μέλη της Ιουραλιτικής Κοινότητας του Βόλου εξοντώθηκαν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως του Νταχάου, του Μπρκενάου, του Μπέλεσεν και της Τρεμπλίνκα, άλλοι 17 πάστορες από τους Nazi σε μπλόκα και στο γνωστό «κτένισμα» του Πλλίου την άνοιξη του 1944 κι εκτελέστηκαν ως όμηροι, άλλοι 15 πέθαναν από τις κακουχίες και τις στερήσεις της Κατοχής κι άλλοι δύο έπεσαν πολεμώντας τον εχθρό ως μέλη της Εθνικής Αντίστασης, στην οποία η συμμετοχή των Εβραίων του Βόλου υπήρξε καθολική.²⁹

Η λίξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου βρήκε την Ιουραλιτική Κοινότητα του Βόλου, όπως και όλες τις εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας και της Ευρώπης, βαριά λαβωμένη, καθημαγμένη κι αποδεκαπιμένη. Ωστόσο, το εβραϊκό διαιμάντι για μία ακόμα φορά θαυματούργυπε. Και οι Εβραίοι του Βόλου, συσπειρωμένοι όσο ποτέ άλλοτε γύρω από την Κοινότητά τους, με την αρωγή και των εβραϊκών οργανισμών του εξωτερικού και του εσωτερικού, ξαναβρήκαν σύντομα το κουράγιο και τον τρόπο να επουλώσουν τις πληγές τους και να συνεχίσουν τη ζωή τους και τη δραστηριότητά τους, παρόλο που μία νέα συμφορά, με τη μορφή των σεισμών του 1955, τους έπλεξε κι αυτούς καίρια.

Ήδη, όμως, αρκετά μέλη της Ιουραλιτικής Κοινότητας του Βόλου είχαν μεταναστεύει το 1948 στο νεοϊδρυμένο κράτος της Ισραήλ, ενώ κάμποσοι πάνω και σι βολιώτες Εβραίοι που επέλεξαν, μετά τους σεισμούς, ως νέα πατρίδα τους τις Ενορμένες Πολιτείες της Αμερικής. Ακόμα και η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη απορρόφησαν στα κατοπινά χρόνια αρκετούς σπουδαγμένους Εβραίους του Βόλου, που παντρεύτηκαν κι αποκαταστήθηκαν εκεί επαγγελματικά. Φυσικό επακόλουθο πάνω π συνεχής μείωση των Εβραίων του Βόλου. Έτσι, οι 670 του 1945 έμειναν 212 στα 1964, 177 στα 1979, 145 στα 1985, 135 στα 1990, 118 στα 1993, για να περιοριστούν

τελικά σήμερα (τέλος του 2000) στους 95, από τους οποίους 35 άνδρες, 43 γυναίκες και 17 παιδιά. Από το σύνολο των σημερινών Εβραίων του Βόλου, οι 17 είναι συνταξιούχοι, 37 νοικοκυρές, 10 επιστήμονες, 9 έμποροι, 5 ιδιωτικοί υπάλληλοι, 6 επαγγελματίες διάφορων κλάδων, 6 φυτπέτες, 4 μαθητές κι ένας άνεργος.³⁰

Παρά την αισθητή μείωση των μελών της, όμως, η Ισραηλιτική Κοινότητα του Βόλου συνεχίζει την ζωή της και τη δραστηριότητά της σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής του Βόλου, με εκδηλώσεις που τιμούν και την ίδια αλλά και την γενέτειρα πόλη των μελών της. Εκδηλώσεις που μπορεί να έχουν πολλές φορές μία εθνικοκοινωνική ή θρησκευτική ιδιαιτερότητα, καθώς διακρίνονται από την ανάγκη της προβολής κάποιων ιδιαιτερών στοιχείων της εβραϊκής μειονότητας (όπως λ.χ. αυτό της μνήμης του εβραϊκού ολοκαυτώματος), εντάσσονται όμως στο ευρύτερο πλέγμα των βολιώνικων κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, κι έχουν γενικότερη κοινωνική αποδοχή, καθώς μάλιστα τα μέλη της Ισραηλιτικής Κοινότητας του Βόλου μιλούν καθαρή γνήσια ελληνική γλώσσα, αγαπούν με θέρμη τη θετή τους πατρίδα,³¹ ζουν, εργάζονται και δραστηριοποιούνται στη γενέτειρα τους πόλη τους (και όχι μόνο σ' αυτή), κάτω από συνθήκες πλήρους ισονομίας και ισοτιμίας με τους χριστιανούς συμπολίτες τους, με τους οποίους κι έχουν αναπτύξει στενότατους επαγγελματικούς αλλά και φιλικούς δεσμούς.

Κι εδώ να σημειώσω πως είναι μεγάλος ο αριθμός των Εβραίων του Βόλου που διακρίθηκαν ιδιαιτέρω στην επαγγελματικό χώρο του Βόλου και διαδραμάτισαν, στη διάρκεια του αιώνα, σημαντικό ρόλο στην οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης και σ' αυτά τα κοινά της.

Έτσι δειγματοληπτικά ν' αναφέρω εδώ τα ονόματα του αρχιράβινον Μωυσή Πέπαχ, που για τη μεγάλη του κοινωνική και παιριωτική δραστηριότητα (ιδιαιτέρω στα χρόνια της Κατοχής) τημήθηκε από το αγγλικό συμμαχικό στρατηγείο με ειδικό διπλωματικό πρόσωπο και από το ελληνικό κράτος με τη παράσημο του «Χρυσού Σταυρού» του Γεωργίου του Α', των λαμπρών επιστημόνων γυναικολόγων γιατρών του Βόλου Ιωσήφ Κοέν και Μωυσή Μωυσή, που πρόσφεραν ανεκτίμητες υπηρεσίες στην κοινωνία του Βόλου και της περιοχής του, του επίσης γιατρού Μωρίς Κοφίνα, που διετέλεσε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου Παγασάν, μέλος πολλών ευαγών ιδρυμάτων του Βόλου και βουλευτής της Θεσσαλονίκης, του τραπεζιτικού Δαβίδ Λεβή, που δέσποζε με την ποικιλή δραστηριότητά του για πολλές δεκαετίες στην ζωή του Βόλου, όπου και πρωτοστάτησε στην ιδρυση του Ναυτικού Ομίλου, του Ροταριανού Ομίλου, του Ορειβατικού Συνδέσμου, του Χιονοδρομικού Κέντρου του Πλλίου κλπ., της λογιστικής Σαρίνας Μιραχή, από την ιδρυτικά στελέχη του Ασύλου Παιδιού του Βόλου και επί 12ετία πρόεδρος του, του Ιωσήφ Σαμουήλ, που διετέλεσε δημοτικός σύμβουλος του Βόλου και μέλος της διοίκησης του

Επιμελητηρίου, με ποικίλη φιλανθρωπική δράση, του διανοούμενου Ιωσήφ Σιδηρού, που για την κοινωνική του δραστηριότητα στην πόλη μας είχε παρασημοφορηθεί από το βασιλιά Γεώργιο τον Α', του Βίκτωρα Αβδελά, που χρημάτισε δραστήριος παράγοντας του Εμπορικού Συλλόγου και του Ροταριανού Ομίλου του Βόλου, των εμπόρων, βιομηχάνων ή βιοτεχνών Ιωσήφ και Βίκτωρα Λεβή, Ιωνά Σακκή, Ζαχαρία και Ανδέλμου Μουρτζούκου, Χαΐμ Πολίτη και Ιωσήφ Γκανή, που διετέλεσαν μέλη της διοίκησης του Εμπορικού, Βιομηχανικού ή Επαγγελματικού Επιμελητηρίου του Βόλου αλλά και του Συνδέσμου Βιοτεχνών του Βόλου, χωρίς μ' αυτή την αναφορά μας να μετώνεται μία πλειάδα ακόμα άλλων επιφανών εβραίων συμπολίτων μας που τίμησαν με την πλυσιοδή ενεργητική προσφορά τους την εβραϊκή πατρικία του Βόλου αλλά και τον ίδιον το Βόλο, που υπήρξε άλλωστε το λίκνο που τους ανέδειξε.³²

Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε πως η διάκριση όλων των παραπάνω προσωπικοτήτων της Ισραηλιτικής Κοινότητας του Βόλου έγινε σε μία ισότιμη με τους Έλληνες συμπατριώτες της βάση. Δεν ήταν δυνατό άλλωστε να γίνει κι αλλιώς, θα το σημειώσει και ο σημερινός πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας του Βόλου Ραφαήλ Φρεζίς: «Ο Ελληνικός Εβραϊσμός», γράφει στο βιβλίο του για την ιστορία των Εβραίων του Βόλου, «αποτελεί αναπόσταστο τμήμα της κοινωνικής και πολιτισμικής έκφρασης του Ελληνισμού, αφού έχει να επιβείει μια συνεχή παρουσία 2.300 χρόνων μέσα στην ιστορικό συνεχές της πατρίδας μας».³³

Επίμετρο

Αν για τα 2.300 χρόνια της παρουσίας του εβραϊκού στοιχείου στο χώρο της Θεσσαλομαγνησίας δεν υπάρχει ένα συνεχές ιστορικό και διαχρονικό στίγμα αυτής της μειονότητας στο συγκεκριμένο χώρο, αρκούν οι πέντε περίουσι αιώνες που μεσολάβησαν από την ομαδική έξωση των Εβραίων από την Ιονία και την υποδοχή τους στην εδώφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας - αιώνες μιας συνεχούς συμβίωσης και συγκατοίκησης σε πολλές ελληνικές πόλεις (και στο Βόλο) του ελληνοχριστιανικού και του εβραϊκού στοιχείου - για να εδραιώσουν την πεποίθηση για την ανάπτυξη μιας ιδιαιτερά στενής σχέσης μεταξύ των δύο συμπορευόμενων, παρά τη διαφορά τους σε Ηροσκευτικό επίπεδο, σε κοινή πατριαρχική στράτα εθνοτήτων.

Μία κοινή ιστορική πορεία δύο λαών έχει προϋποθέσει τη στενή τους σχέση. Μία σχέση που είναι φυσικό να έχει σφυροπλαστική στο διαχρονικό καμίνι πολλών δοκιμασιών και κρίσεων. Και μία τέτοια σχέση, βγαλμένη από ένα τέτοιο καμίνι, δεν μπορεί παρά να έχει τα στοιχεία της αμοιβαιότητας και της αλληλοκατανόησης. Κάπι που είναι πέρα για πέρα βέβαιο ότι ιδιαιτέρα ισχύει ανάμεσα στα δύο συμβιούντα ετεροεθνή κι ετερόδιοξα, αλλά

οε μεγάλο πια βαθμό ταυτίζομενα στοιχεία: το ελληνικό και το εβραϊκό.

Αμποτε από τούτο το φυλετικό πάντρεμα και την αμοιβαιότητα που ισχύει εδώ και πολλά χρόνια στις σχέσεις των δύο κοινοτήτων, όπως κυρίως το βλέπουμε και το βιώνουμε στο Βόλο, το κέρδος, στη στενή και στην ευρύτερη έννοια του ύφου, να είναι και στο μέλλον πάντα διπλό.

Υποσημειώσεις:

1. Βλ. Μάριος Μαίοπς, *Η Εβραϊκή παρουσία στη βόρεια Εύβοια, Χρονικά του Κ.Ι.Σ.*, 156 (Αθήνα, 1998), 8.
2. Βλ. Ραφαήλ Φρεζής, *Η Ιαραπλιτική Κοινότητα Βόλου*, σ. 6, Μάριος Μαίοπς, ὁ.π., σ. 8.
3. Βλ. Απ. Αρβανιτόπουλος, *Θεοσαλικά μυτρεία*, Αθήναι 1909, 164, 206, 208, 248, κ.ε.ε.
4. Βλ. Ν. Γιαννόπουλος, *Συμβολαί εις την Ιστορίαν των Ιουδαϊκών παροικιών εν τη ανατολική περιφερειακή Ελλάδι*, ΕΕΒΣ, 7 (Αθήναι 1930), 261-262.
5. Βλ. R. Φρεζής, ὁ.π., σ. 14-18, πρβ. Π. Ασπρακόπουλος - Ατζακά, Παλαιοχριστιανική και Βυζαντινή Μαγνησία, στον ίδιο, *Μαγνησία, το χρονικό εντός πολύτερου*, Αθήνα 1982, 130.
6. Οι εντυπώσεις του Εδρισή περιέχονται στο γεωγραφικό πόνυμά του *Nouvelles ad-Mouatāk fi-Xixāk al-afrik (= Eukáriyot psalma qadimim) εκδρομή για δύος επιθυμούν να διασκισούν τους ορίζοντες*, έργο που είναι γνωστό και ως *Kitāb al-Rouyāt (= Βιβλίο του Ρουγρού)*.
7. Βλ. Αλέξης Γ. Κ. Σαββίδης, *Η εργορική ακμή του Αλμυρού κατά τον 12ο αιώνα μ.Χ. Ακαιοφθωτικά*, Αλμυρός 1993, 210, πρβ. N. Γιαννόπουλος, *Φθινοπώτικά*, 1891, 55-57.
8. Το γεγονός της πιθανής επιφολογικής προέλευσης του τοπωνύμιου από τη σύνθεση των λέξεων ωραίο + κάστρο ή βρύα + κάστρο δεν μειώνει τη σημασία της παρουσίας (μετά την παραφθορά του τοπωνύμιου) του κατοπινού πρώτου συνθετικού του. (Περισσότερες πληροφορίες για το ίδιο κάστρο δίνονται στο υπό έκδοση βιβλίο μου, *Παλιοκάστρα του Πηλίου*).
9. Βλ. Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία της Επαρχίας Βόλου και Αγαράς*, Αθήνα 1960, 771.
10. Βλ. Nikos Διαμαντάκος, *Το Ποιάρι. Το πολύδροσο χωρό του Πηλίου*, Βόλος 1997, 24 και 191. Ο βολιώτης λογοτέχνης Ηλίας Λεφούσης σημειώνει πως βριός ή αβριός, σημαίνει βαθιά γούρνα σε ρέμα (Ηλίας Λεφούσης, *Χωροί*, Αθήνα 1967, τ. Α', 297). Όποια όμως κι αν είναι η επιμολογική προέλευση της λέξης, η παρετυμολογική της σημασία στη συνείδηση του λαού μας παραπέμπει στη λέξη Εβραίος.
11. Βλ. Αποστολία Νάνου - Σκοτεινιώτη, *Τα τοπωνύμια της Μακρινίτσας, Θεοναύλικο Ημερολόγιο*, (Λάρισα 1988), 139 και *Η Μακρινίτσα του Πηλίου*, Μακρινίτσα 1998, τ. Α', 282.
12. Βλ. Η πληροφορία τούτη ακούστηκε σε ραδιοφωνική εκπομπή ρου από τον Ραδιοσταθμό του Βόλου, που είχε τίτλο «Το Παλιόκαστρο της Κάποιας» και μεταδόθηκε στις 14.10.1988, στη σερί των εκπομπών μου, *Κάστρα της Μαγνησίας*.
13. Βλ. Γ. Κορδάτος, ὁ.π., σ. 508 και 667.
14. Βλ. Γ. Κορδάτος, ὁ.π., σ. 828.
15. Βλ. N. Γιαννόπουλος, *Συμβολαί εις την ιστορίαν ...*, ὁ.π., σ. 261.
16. Βλ. Οι εμπορικές, ωστόσο, επιδόσεις των Εβραιών του Βόλου, στη συγκεκριμένη περίοδο, αμφισβήτησται από το βολιώτη ιστορικό Δ. Τσοποτό, που υποστηρίζει ότι «το εμπόριον διεξήγετο υπό των Ελλήνων». Βλ. σχετικά, Δ. Τσοποτός, *Η ιστορία του Βόλου*, Βόλος 1991, 234.
17. Βλ. Κώστας Λιάπης, *To Κάστρο του Βόλου μέσα στους αιώνες*, Βόλος 1991, 38, 51-52, πρβ. Βαγγέλης Ζάχος, *Ερευνητικά της ιστορίας του Βόλου, περιοδικό Βόλος*, 17 (1990) 27-31.
18. Βλ. Βάσος Καλογιάννης, *Άρριστα, Μάντρες γι' Ισραήλ*, Λάρισα 1959, πρβ. K. Λιάπης, *To Κάστρο...*, σ. 38.
19. Βλ. Κων. Μέρτζιος, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, 159, πρβ. Γ. Κορδάτος, ὁ.π., σ. 830, K. Λιάπης, *To Κάστρο...*, σ. 39.
20. Βλ. K. Λιάπης, *To Κάστρο...*, σ. 51-52.
21. Βλ. Nuovo Dizionario Geografico Universale, Venezia 1826, πρβ. Γ. Κορδάτος, ὁ.π., σ. 831. Δ. Τσοποτός, ὁ.π., σ. 233, A. Φρεζής, ὁ.π., σ. 19.
22. Βλ. K. Λιάπης, *To Κάστρο...*, σ. 76-77.
23. Βλ. Γ. Κορδάτος, ὁ.π., σ. 842, πρβ. K. Λιάπης, *To Κάστρο...*, σ. 76-77.
24. Βλ. R. Φρεζής, ὁ.π., σ. 11.
25. Βλ. Γ. Κορδάτος, ὁ.π., σ. 951, πρβ. R. Φρεζής, ὁ.π., σ. 21.
26. Βλ. Κεντρικό Ιαραπλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος και Ιαραπλιτική Κοινότητα Βόλου, *Η Ιαραπλιτική Κοινότητα Βόλου. Σύντομη ιστορική αναδρομή*, Απρίλιος 1993, 5-9.
27. Βλ. R. Φρεζής, ὁ.π., σ. 133-134. Σύμφωνα πάντως με τον Οδηγό Βόλου - Νόμος Μαγνησίας (σ. 85), που εξέδωσε στα 1901 το Σωτηρικό Τμήμα του Εμπορικού Συλλόγου του Βόλου, στην πρωτεύουσα της Μαγνησίας κατοικούσαν τότε «200 εβραϊκοί οικογένειες, αποτελούσσαι 1.000 ατόμα».
28. Βλ. Κεντρικό Ιαραπλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος και Ιαραπλιτική Κοινότητα Βόλου, ὁ.π., σ. 9.
29. Βλ. R. Φρεζής, ὁ.π., σ. 85-109, πρβ. Νίτσα Κολιού, *Αγνωστες πτυχές Κατοχής και Αντιστάσεως 1941 - 44*, Βόλος 1985, τ. B, 1097 και 1247.
30. Βλ. Τις πληροφορίες για τη σημερινή σύνθεση της Ιαραπλιτικής Κοινότητας του Βόλου μου τις έδωσε στις 14.1.2001 ο πρόεδρός της κ. Ραφαήλ Φρεζής.
31. Βλ. Δάσκαλοι Α' Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Μαγνησίας, *O Βόλος και το Πηλί*, Βόλος 1959, 56.
32. Βλ. Τα στοιχεία είναι αντλημένα από το βιβλίο του R. Φρεζής, ὁ.π., σ. 139 - 147.

[Ο κ. Κώστας Λιάπης, εργάστηκε ως δημοδιδάσκαλος. Είναι μέλος των Δ.Σ. της «Εταιρείας Θεοσαλικών Μελετών» των τριών Μουσείων Αγ. Γεωργίου - Νηλείας και υπεύθυνος εκδόσεων των περιοδικών «Βίγλα», «Πλάφη» και «Μαγνησία» της ΕΚΠΟΛ-Νομαρχιακής Αυτοδιοικητικής Μαγνησίας. Από την έτη πλέον εργάζεται για την τοπική ιστορία, τη λαογραφία και τον πολιτισμό.]

[Το δημοσιευόμενο κείμενο είναι απόστασμα από διάλεξη με θέμα: «Οι Εβραιοί στην Ελλάδα και η παρονοία τους στη Θεοσαλική Μαγνησία», που οργανώθηκε από το Δημό Βόλου και την Ιαραπλιτική Κοινότητα του Βόλου στις 26.9.1998 στην αίθουσα του κτηρίου Σπίρερ στο Βόλο, στα πλαίσια της τελετής των αποκαλυπτήριων των Μνημείων του «Ολοκαυτώματος» για τους Εβραίους Βολιώτες δικαστή των νεαρούς.]

Το φίλι του Izák

της ΤΟΥΛΑΣ ΜΠΟΥΤΟΥ

H'Εβελυν... Η μικρούλα μας η Έβελυν από κέινα τα χρόνια τα παλιά, τα πρωικά, τα πονεμένα, τ' αλπομόντα. Τα σπαδεμένα χρόνια της Ιστορίας και του Αγώνα. Του χαμού και της Ελπίδας... Η Έβελυν θα ρχόταν στο σπίτι μας απόψε, υστέρη από έναν ατέλειωτο ξενιτεμό στην Αμερική.

Η τελευταία φορά που την είχαμε δει πάντα εκεί κοντά στο 1950. Είλε έρθει, τότε που είχαν καταλαγάσσει όλα, να μας επισκεφθεί μαζί με τον αδελφό της του Μωσέ. Φορούσε μαύρα, είχε τη γλυκιά της όψη θύμημένη, γιατί δεν πάντα πολύς καιρός που ο μικρότερος αδελφός, ο Εανθός, λεβεντόκορμος, ο αδέκαστος Izák είχε βρει ένα φρικτό θάνατο σε κάποιο παλιό στρατόπεδο, όπου έψαχναν για να εξουδετερώσουν τις ζεχασμένες νάρκες. Από μια τέτοια νάρκη το ξανθό αγόρι είχε παντελεί στον αέρα...

- Ήταν τόσο κρίμα, είπε δακρυσμένη η Έβελυν καθώς μας φιλούσε όλους με τη σειρά, να του χάσουμε τόσο άδικα, τόσο ξαφνικά. Ένας ανώφελος θάνατος, όστερα από τόσους κινδύνους που είχαμε περάσει μαζί σας και μόνοι μας κι ο Izák περιοστέρο απ' όλους... Κράτησα με κόπο τα δικά μου δάκρυα, δοσ κι αν τα χρόνια είχαν θαμπώσει τη θέση του στην καρδιά μου.

Η Έβελυν θα φεύγε τα τότε για το μεγάλο ταξίδι. Κάποιος την περιμένε στην Αμερική για να φτιάξουν μαζί τη ζωή τους. Μια καινούργια ζωή μακριά από τη σπαραγμένη μας χώρα, οι πληγές από τον πόλεμο και την τρομακτική Κατοχή ακόμα ανοιχτές και ματωμένες σκιάζανε τον ουρανό της νιότης μας.

Η υπόλοιπη οικογένεια - μας πληροφορούσε η φίλη μας - είχε σκορπίσει. Η μπιέρα, η κυρία Ρεβέκκα είχε φύγει από τη ζωή αμέσως μετά την Κατοχή. Ο κύριος Γιάκομπ, ο πατέρας είχε κι αυτός χαθεί, όστερα από μια βασανιστική αρρώστια εδώ και δυο χρόνια. Τα άλλα της αδέλφια σκορπίστηκαν από δω κι από κει. Βόρεια Ελλάδα. Εξωτερικό.

Η στενή μας επαφή με τη φίλη μας την Έβελυν κρατήθηκε πάντα. Όλ' αυτά τα χρόνια ήταν μίνυμα θύμημας κι αγάπης έφτιανε κάθε τόσο από την Αμερική. «Ποτέ δε σας ξεχνύ». Με τη φράση αυτή τέλειωνε κάθε

γράμμα. Κι οι τρεις μας εμεις από ένα λόγο ή κάθε μια μας για την «αγάπη» που τη στέλναμε «πολλή από την Ελλάδα, για πάντα».

Τώρα πια έχουμε κι εμεις σκορπίσει... Άδειασε ο τόπος από την ακριβή παρουσία των γονιών. Το μικρό διαμέρισμα της Κυψέλης, το λίγο σκοτεινό, άβολο, προκειροφτιαγμένο, όμως γεμάτο από τις δροσερές μας φωνές και τόση σωντάνια ν' αντιπαλεύει τη σκοτεινιά, δεν υπάρχει πα. Μια τεράστια πολυκατοικία στέκει αγέρωρη στην ίδια θέση. Και καμιά από τις τρεις αδελφές δε μένουμε πα εκεί κοντά.

Η Έβελυν θα ρχόταν στο δικό μου σπίτι. Στην πλατεία Αμερικής - Αγάμων τη λέγαμε πριν - που είναι και το κοντινότερο με την παλιά γειτονιά.

- «Τώρα πια θα ρχομαι συχνά στην Ελλάδα. Έσπω και στα γεράματα. Τι να γίνει! Η κόρη μου βαφτίστηκε, παντρεύτηκε μ' Ελληνόπουλο της Αμερικής και πρόκειται να εγκατασταθούν στον Πειραιά, εκεί είναι ο δουλειές του πατέρα του γαμπρού μου κι έτοι ο άντρας μου κι εγώ όλο και θα τραβιόμαστε προς εσάς...», μας πληροφορούσε στο τελευταίο της γράμμα. - «Όμως αυτή τη φορά ερχόμαστε αναγγελιοτικά, να εξετάσουμε πού κι πώς θα μπορούμε να μένουμε. Και να σας δώ επιτέλους! Να σας δώ! Να σας δώ!».

Κάναμε ό,τι μπορούσαμε. Βάλαμε όσο πιο πολύ πλιο γινόμιαν από τ' ανοικτά μας παράθυρα. Γερίσαμε τα βάρα με λουλούδια. Μέχρι και το παλιό πάνο, ένα σαραβαλάκι πα, φέραμε κουρδιστή για να το κυριαρχεί.

- Εσύ Σοφία πρέπει κάπι να μας παίξεις από τα παλιά, είπε η Καΐτη. Τα δάκτυλά μου έχουν χάσει την ευκίνηση τους, κόμποι χοντροί ορίζουν τις αρθρώσεις πα...

- Δε νομίζω να μπορώ, είπα θλιμμένα. Όμως ποτος ζέρει. Και π' Έβελυν έπαιζε τόσο όμορφα, μπορεί να ρθουν έτοι τα πράγματα και να θελήσουμε να θυμηθούμε...

Ετοιμάσαμε τους μεζέδες, τα γλυκά. Ο άντρας μου έσυρε το κουρασμένό του βήμα στη βεράντα, κάθισε σε μιαν άκρη.

- Θα περιμένω εδώ, να τη γνωρίσω. Ο γιος μου μπήκε, μας φίλησε. Τον καμάρωσα έτοι

όμορφο και οβέλτιο. «Φεύγω», είπε. «Μπορεί όμως να σας προφτάσω αργότερα...».

Δεν είναι τίποτα, η να καταλάβει, η μπορεί ν' αγγίζει τους άλλους από κεντρική δική μας, την καταδίκη μας εποχή...

Οι αδελφές μου έχουν χάσει κι οι δυο τους συντρόφους τους. Η κόρη της Καΐτης και τα δυο της εγγονάκια, ο γιος της Καλίνης ο γιατρός... «Ιωάννης» είπαν, θα 'ρθουν αργότερα. Να γνωρίσουν από κοντά τη φίλη μας... Τη «Ζωή». Αυτό ήταν τότε τ' όνομά της. Γιατί έπρεπε να έχουν ένα ελληνικό, χριστιανικό όνομα. Κι έτοι είχαν όλοι αποκτήσει από ένα.

Ο πατέρας μας είχε μπει κάποιο βράδυ στο δωμάτιο μας. Ήταν πολύ σοβαρός, παράλευτος, η μαμά που τον ακολούθησε κι εμείς οι τρεις κρεμαστήκαμε από τα ρείλα του.

- Από αύριο -είπε- θα 'ρθουν να μείνουν στο σπίτι μας τέσσερις άνθρωποι. Μια οικογένεια. Αυτό δεν πρέπει να το μάθει κανείς. Τα στόματά σας κλειστά! Προσοχή μεγάλη! Θα κοιμούνται όλοι στο σαλόνι, στα στρώματα. Και σεις δε θ' ανοίγετε ποτέ την πόρτα σε κάνεναν, αν δεν κρυφτούν πρώτα όλοι τους στο πίσω μικρό δωμάτιο!

υμάμαι την έξαψη και το δέος που έσφιξε τις μικρές καρδιές μας. Μιλούσαμε όλην τύχα ψιθυριστά από τα κρεβάτια μας η μια με την άλλη. Κατοχή, τα φώτα έπρεπε να σβήνουν μιαν ορισμένη ώρα, οι δρόμοι έρημοι. Πού και πού οι βαριές πατημασιές του καταπτή κάτω από τα παράθυρα μας, μας γέμιζαν ανατριχίλα. Εγώ ήμουν η πιο μεγάλη, δεκαπέντε - δεκάδει χρονών και νόμιζα πως έπρεπε να βοηθήσω περισσότερο, να πάρω τη θέση μου μέσα σ' όλ' αυτά.

- Επιτέλους, είπα. Θα κάνουμε κι εμείς το καθήκον μας σαν Ελληνίδες. Και σαν άνθρωποι που πρέπει να βοηθήσουμε τους ανθρώπους. Μα τώρα κοντένει να Εμερώσει. Να κοιμηθούμε πια...

Ήρθαν το άλλο βράδυ τέσσερις άνθρωποι με τους γιακάδες σπικωμένους, τέσσερις σκοτεινές φιγούρες. Ο πατέρας άνοιξε αμέσως την πόρτα, που την ορισμένη ώρα είχε σταθεί πίσω της.

Μέσα στο θαυμό φως του σαλονιού έβγαλαν τα βαριά τους ρούχα, ο πατέρας τους έσφιξε τα χέρια.

- Είναι η οικογένεια που θα μείνει μαζί μας, είπε σε μας, που στεκόμασταν σφιγμένες η μια πάνω στην άλλη. Η μπέρα προχώρησε πρώτη, έδωσε το χέρι της. «Καλώς ήρθατε!» είπε σπιγά, με ένα γεστό χαμόγελο.

Ο κύριος Γιάκομης, ο πατέρας, ήταν αδύνατος σημπαθητικός άντρας είχε ένα δειλό χαμόγελο κάτω από τη μεγάλη γαμψή του μύτη. Η μπέρα ήταν μια τόσο γλυκιά γυναίκα, μ' ένα κατάλομο πρόσωπο και δυο μάτια μεγάλα, γεμάτα θλίψη. Ο Ιάκωβος, ο γιος, ξεχώριζε με τη λυ-

γερή του παρουσία, κατάξανθο αγόρι, τα μάτια του γλάζια κι ένα φως που έπαιζε ακράτητο εντός τους. Γέμισε ευθύς με την παρουσία του το μικρό μας σαλόνι. Κι η Έβελην, συνομότική μας, μια όμορφη κοπελίτσα που μπήκε αμέσως στην καρδιά μας, αυτήν πλησιάσαμε πρώτη, βάλαμε τα χέρια γύρω στους ώμους της. «Καλώς ήρθες!» είπαμε.

- Έχετε όλοι από ένα όνομα; ρόπτος ο πατέρας.

- Είμαι ο Γιώργος, η γυναίκα μου η Μαρία, ο γιος μου ο Ιωάννης, η κόρη μας η Ζωή... είπε ο κ. Γιάκομης. Μάρκου είναι το επίθετό μας και οι ταυτότητες μας όλες εντάξει.

Μια πυρετώδικη αιμόφαιρα τον πρώτο καιρό, μέσα στο σπίτι. Μάθαμε την ιστορία τους. Ήταν μια καλοστεκόυμενη εβραϊκή οικογένεια, γονείς με τα πέντε παιδιά τους. Ο πατέρας με τους μεγαλύτερους γιους έκανε εμπόριο κασμηριών, μια δουλειά επικυρώντας και κερδοφόρα.

O μως τα μπνύματα άρχισαν να ρχόνται πρώτα από τη Θεσσαλονίκη, πια καταδιωξίες των Εβραίων από τους Γερμανούς πάντα αμείλικτη. Ο διωγμός φούντωνε και απλωνόταν όλο και πιο κάτω, μάθαιναν τα νέα τώρα από το Βόλο, κατάλαβαν πια πως γρήγορα θα 'ρθει κι η σειρά της Αθήνας. Έπρεπε να βρουν τρόπο να φυλακτούν, να ζεφύγουν. Τότε ήταν καλός τους φίλος είπε το μυστικό του πατέρα μας. Εκείνος άκουσε με προσοχή (πάντα και δικός του στενός φίλος) και δέκτηκε με προθυμία να κάνει ό,τι μπορεί.

Η οικογένεια κινήθηκε γρήγορα. Ο τότε διευθυντής της αστυνομίας με πολλή εξιτνάδα και διάθεση να βοηθήσει εφοδιάζε με ταυτότητες όσους περισσότερους Εβραίους μπορούσε. Όμως έπρεπε και να κρυφτούν. Ήταν πήραν σε μας οι τέσσερις τους. Ο μεγαλύτερος γιος, ο Μωσή -ο Σπύρος Μάρκου οπων τιμωτόπτη- ήταν φιλοξενούμενός μας μόνο κάθε Σαββατοκύριακο. Τις άλλες μέρες κατάλληλα μεταμφιεούμενος κυκλοφορούσε στην Αθήνα, έπαιρνε από μια αποθήκη όπου είχαν φυλαγμένο το εμπόρευμα ένα - ένα τα κασμήρια, να πουλήσει, να μοιράσει κατόπιν τα λεφτά για να μπορέσουν να ζήσουν όλοι.

Ο δική μας λοιπόν σειρά ερχόταν το Σάββατο. Ο Μωσή πάντα ήταν ένας σοβαρός νέος άντρας που οι έννοιες είχαν σκάψει πρώην το πρόσωπό του. Μιλούσε σιγά ώρες ολόκληρες με τους γονείς και τ' αδέλφια του, τους πληροφορούσε για τ' άλλα τους παιδιά που βρίσκονταν με άλλες οικογένειες, για τα νέα απ' όλο τον κόσμο. Για την τύχη των ομοεθνών τους.

Θυμάμαι κάποιο Σάββατο απόγευμα. Ο Μωσή μάλις είχε έρθει και μαζεύμενοι στο σαλόνι συζητούσαμε όλοι μαζί κι το κουβουνό μας ξέφνιασε. -Γρήγορα! είπε ο παπαπάς.

Οι κινήσεις πάντα γνωστές. Η ξένη οικογένεια, με ό,τι δικό τους στα χέρια, βρέθηκε αμέσως στο πιο μικρό δωμάτιο, κλεισμένη και σιωπηλή.

Ήταν ο θείος Κώστας με τη θεία την Ευτέρπη, που είχαν έρθει να μας δουν. Τους δεκτήκαμε στο σαλόνι κι αρχίσαμε την κουβέντα για την κατάσταση, τις στερησεις, τους κινδύνους. Τα προβλήματα της εποχής. Η θεία Ευτέρπη είχε πάντα μια ιδιαίτερη συμπάθεια στους Γερμανούς. Ο μεγάλος αδελφός της είχε σπουδάσει στη Γερμανία, είχε πάρει Γερμανίδα γυναίκα. Τους θαύμαζε λοιπόν, τους θεωρούσε μια ξεχωριστή φυλή ανθρώπων και η βαριά τους εχθρική παρουσία στην παιρίδα μας δεν της είχε διόλου θαμπώσει αυτή την εικόνα. Άρχισε να φωνάζει. Και να μιλεί με τα χειρότερα λόγια για τους Εβραίους, να δικαιολογεί τις διώξεις τους: «Καλά τους κάνουν! Έπρεπε να λείψει αυτή η συχαμερή ράτσα από τον κόσμο. Και μεις πρέπει να χρωστούμε ευγνωμοσύνη στους Γερμανούς που βάλθηκαν να μας απαλλάξουν απ' αυτούς». Η φωνή της άλλο και δυνάμωνε. Η καρδιά μου χτυπούσε να σπάσει. Ο Ιάκ, πη Έβελυν τ' άκουγαν άλλα αυτά; Αχ, Θέέ μου, να μην τ' ακούσουν! Η μπέρα είχε χλομάσει απελποτικά, σπκώθηκε όρθια.

- Μη, μη Ευτέρπη μου, να χαρείς! είπε κοιτάζοντας γύριστης φοβισμένα. Μη λες τέτοια λόγια σε παρακαλώ! Η θεία Ευτέρπη έβαλε ακόμα πιο δυνατή φωνή.

- Μπα! Εσύ οι έπαθες τώρα; Μήπως κρύβεις κανένα Εβραίο και σ' ένοιασε τόσο; Ένιωσα να παγώνω χειροπόδαρα.

- Όχι, Ευτέρπη μου, όχι είπε η μπέρα πιο απαλά, προσπαθώντας να κάνει αδιάφορη τη φωνή της. Όμως άνθρωποι είναι κι αυτοί... Εμείς οι Έλληνες είχαμε πάντα αγάπη και συναδελφοσύνη για τους άλλους λαούς. Μην ξεχνάμε πως η πρώτη κοινωνία των Εθνών πάντα οι δικές μας Αμφικτιονίες. Εμείς δείχναμε το δρόμο της Ειρήνης και της συνεργασίας των λαών... Γιατί λοιπόν και τώρα...

Tο επειοδότιο Σεχάστηκε, εμείς όμως προσέχαμε ακόμη περισσότερο. Αν και πάντα φορές που η νιότη μας ξεπούλωντες, ξεποκωνώνταν ατίθασην κι αλόγιστη σε κινδύνους κι απαγορεύσεις, θυμάματι πάλι ένα απομεστήριο χειμωνάτικο, μουντό, κατσουφιασμένο. Οι γονείς έπρεπε να βγουν για τα μίζερα ψώνια, λαχανίδες, πλιγούρι, καμιά κολοκύθα που θα μπορούσαν να βρουν εκεί στα περιβόλια στα Πατήσια, με κάποια τύχη ίσως και λιγό λάθι, ό,τι μπορούσε τέλος πάντων να βρεθεί. Κι εμείς τα παιδιά, στο σπίτι. Ο κ. Γιάκομπ και η κ. Ρεβέκκα είχαν κι αυτοί φύγει με χίλιες προφυλάξεις. Ήταν ανάγκη να πάνε για κάποια δουλειά. Έβγαιναν πάρα πολύ σπάνια. Έπρεπε να προσέχουν πολύ από "μπλόκα" που γίνονταν στους δρόμους κάθε τόσο. Να προσέχουν ιδίως οι άντρες, γιατί η πρώτη δουλειά των

Γερμανών μόλις τους έταναν πάντα να τους παίρνουν σ' ένα κλειστό χώρο και να τους γδύνουν για να δουν αν έχουν κάνει περιτομή. Η οφραγίδα ήταν έμπαινε αμέσως. Αν είχε κάνει περιτομή πάντα Εβραίος ο ύποπτος κι ας πάει να λέει ό,τι θέλει η ταυτότητά του.

Μόλις μείναμε μόνες πη Έβελυν κάθισε στο πάνω. Άρχισε να παίζει το ένα πιο από το άλλο τα τραγουδάκια της εποχής. Πιάσαμε κι εμείς το τραγούδι, σιγά και συγκρατημένα στην αρχή μα γρήγορα ξεχαστήκαμε. Οι φωνές δυνάμωναν. Ο Ιάκ είχε μια σωστή, βαθιά, τριφερή φωνή: «Τα καπνένα τα νιάτα, τι γρήγορα που περνούν!» Ήρθε κοντά μου. - Χορεύουμε αυτό το βαλσάκι; είπε.

Με πήρε στην αγκαλιά του. Το μάγουλο του ακουμπούσε στα μαλλιά μου. Το μπράτσο του έσφιγγε τη λεπτή μου μέση. Το χέρι μου στον ώμο του, τ' άλλο μου χέρι μέσα στη σεστή παλάμη κι η καρδιά μου χτυπούσε λες σ' ένα καινούργιο πρωτόγνωρο ρυθμό. Έχανα τα βήματά μου, μπερδευόμουν μέσα στα δικά του βήματα κι ευχόμουν ποτέ να μην τελειώσει αυτή η ώρα. Θεέ μου, ένας χορός που να κρατήσει αιώνια!

Από κείνη τη μέρα ο Ιάκ απασχολούσε τη σκέψη μου. Ερχόταν στον ύπνο μου για να με συντριφεί τις νύκτες. Έμπαινε τόσο συχνά στις κουβέντες μου που η Κάλη δε βάστηκε μια φορά: «Επιτέλους ερωτευμένη είσαι μάζι του; Η φίλη μας είναι πη Έβελυν, ο Ιάκ έρχεται μετά». Προσπάθησα να συγκρατήσω, μην ξαναφερώσω αυτή μου την αδυναμία, αυτή μου τη γλυκιά έννοια για κείνον... Όμως πάντα αδύνατο να μην επιτρέπω τη συντριφά του όσο πιο πολύ γινόταν. Του έδειχνα τη γραφτή μου (ήθελα να κρατώ πμερολόγιο από κείνο το δύσκολο καιρό μας). Του διάβαζα τα άτεχνα ποιημάτικα που σκάρωνα μερικές στιγμές στη μοναξιά μου. Του έδινα στα βιασουκά το μισό από το παστέλι μου (γλυκό πολυτελείας της εποχής). Μια φέτα από το δικό μου μπαμποτόφωμο. Κάποιον από τους ρεβίθοκεφιέδες μου... Τα έπαιρνε γελώντας: «Σ' ευχαριστώ γλυκό κορίτσι», μου έλεγε.

Και μια φορά, ήταν στα πειαχτά καθώς είμασταν μόνοι στο σαλόνι, έσκυψε και με φίλησε στο στόμα. Η γεύση αυτού του φίλου με κράτησε ζάγρυντη όλη νύχτα, έμεινε πάνω στα χείλη μου ανέπαιρη για πολύ καιρό. Οι σκέψεις και τα σχέδιά μου για το μέλλον κάλπαζαν πια στις ώρες που ήμουν μόνη κι τ' άφηνα ελεύθερα να με κυριεύουν.

- Γιατί όχι; οκεφτόμουν. Ο Ιάκ μπορούσε να γίνει ένας αληθινός «Ιωάννης». Να βαφτιστεί για το χατήρι μου και να παντρευτούμε. Όμως... κι αν αυτό δεν είναι δυνατό γιατί εγώ να μη γίνω Εβραιοπούλα για το δικό του το χατήρι; Ο Θεός είναι ένας. Οι άνθρωποι όλοι είμαστε παιδιά του... Έγραψα στο πμερολόγιο μου: Τι μπορεί να χωρίσει τους ανθρώπους σε κατηγορίες και άβατα στρατόπεδα; Αν όλοι είμαστε μονοιασμένοι κι αγαπημένοι, τότε πια κι οι πόλεμοι δε θα έχουν μια θέση

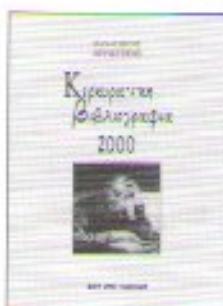
Αλλέγκρα Γκατένιο: Πρωταθλήτρια στα 100 μέτρα, το 1940

Από το βιβλίο του Νικολάου Αθ. Ζάϊκου με τίτλο «Δομνίου Λαύριου - Καβουνίδου» (εκδόσεις Σταμούλη, 2004), παραλαμβάνουμε το παρακάτω απόσπασμα:

Η Αλλέγκρα Γκατένιο από την Ιαραπλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης διακρίθηκε επανειλλημένα σε εγκώρια πρωταθλήτρια από το 1939 και μετέπειτα και αναδειχθήκε πανελλήνιον της το 1940 με τα χρώματα του «Ηρακλή». Μέσα στον πόλεμο, η οικογένειά της και η ίδια υπέστησαν τα απάνθρωπα μέτρα που είχαν ως στόχο τον εβραϊκό πληθυσμό και, τελικά, οδηγήθηκαν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης. Η Δομνίσα Λαύριου - Καβουνίδου υπέμεινε καλά την Γκατένιο ως μία νεαρή ταλαντούχα αθλήτρια. Η ακοντιστρία Κατίνα Καζαντζή έχει περιγράψει τις δραματικές συνθήκες της τελευταίας συνάντησής της με την Γκατένιο, πριν από τη βίαιη απομάκρυνση της τελευταίας από τη Θεσσαλονίκη: «Με την Αλλέγκρα ήμασταν στενές φίλες και προπονούμασταν παρέα. Με τον εβραϊκό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης συσσάμε μαζί, δεν τους βλέπαμε διαφορετικά, ήμασταν μαζί καθημερινά. Όμως, όλα άλλαξαν το 1943, όταν η Αλλέγκρα φόρεσε την κονκάρδα... Αργότερα, οι γερμανοί συγκέντρωσαν τον εβραϊκό πληθυσμό της πόλης σε μία πλατεία και αρχισαν σιγά - σιγά να τους οδηγούν στο σιδηροδρομικό σταθμό. Εγώ ακολούθησα την πομπή με το ποδήλατό μου, διπλά στην Αλλέγκρα. Προσπαθούσα να την καθησκάσω, της έλεγα ότι θα γυρίσει και ότι θα επιστρέψουμε πάλι στον αβλλατισμό. Δεν πήγαινε το μωάλι μας στο πρόκειται να συμβεί. Κάποια στιγμή, ένας γερμανός σπραγώντης άρχισε να με κοτάζει αγγριά. Τότε φοβήθηκα πολύ και αναγκάστηκα να φύγω...».

(Βλ. συνέντευξη της Katerina Kazantzidi - Παπαϊωάννου στον Niko Mouratidis, Τηλεοπτική εκπομπή «Στο στάδιο κάποτε...», ΕΤ 3 - Οκτώβριος 1992).

Βιβλίο

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ Κερκυραϊκή Βιβλιογραφία 2000

(Κέρκυρα, Εκδόσεις EXIT, 2005)

Καταγράφονται βιβλία που παρουσιάζουν ειρύτερο κερκυραϊκό ενδιαφέρον, έντυπα που εκδίδονται στο υπό της Ελλάδας και της Διασποράς στα οποία υπάρχουν στοιχεία για την Κέρκυρα και τις προοντικότητές της.

ΝΑΤΑΣ ΓΚΑΤΕΝΙΟ ΟΣΜΟ: Από την Κέρκυρα στο Μπρικενάου και στην Ιερουσαλήμ Η ιστορία μιας Κερκυραίας

(Αθήνα: Εκδόσεις Γαργιαλίδη, 2005)

Ανανήσοις και στοιχεία για την Ιαραπλιτική Κοινότητα Κέρκυρας, κυρίως κατά την προπολεμική εποχή, καταθέτει η συγ-

γραφέας μέσα από την ιστορία της οικογένειάς της. Στο οδοιπορικό της ψάχνει η Νάτα Γκατένιο Οσμό βρέθηκε από την Κέρκυρα, στο στρατόπεδο του Μπρικενάου κι από εκεί, μεταπολεμικά, στο Ιωραπλ. Όποιος η ίδια γράφει στον επίλογο: «Όταν βρίσκομαι στη Λιμνή της Τίθερνάδας, βλέποντας απέναντι τα βουνά αναποδό την αγαπημένη μου Κέρκυρα απ' όπου αγένια τα βουνά της Αλβανίας. Πολλές φορές πάνω τον ευτό μου να τραγουδά: "Μέσα μας βαθιά για σένα, μια λακάρα πάντα γει, την πατρίδα σημειώζει, και τη λεπτερά μαζί..."».

ΡΑΦΑΗΛ ΝΑΧΜΙΑ Ραφαήλ, από τώρα σε λένε Δημήτρη

(Αθήνα: Εκδόσεις Οίκος Πανώ, 2005)

Ηουγκινπτική ιστορία ενός οικοτοκού Εβραϊόπουλου που ταξιδεψε ανέμελα στο πλοίο της ψάχνης του με όλες τις περιπέτειες και εκπλήξεις. Ένα οκελειωμένο αγοράκι πουλάει στους δρόμους σταφιδόπιτες, βιώνει έκπληκτο τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, φτάνει μέχρι τις Ινδίες και καταλήγει ξανά στην Ελλάδα διευθυντής σε μεγάλη επιφέρεια. Όπως γράφει η Μυρτώ Λουνιέμπι «άκουσα την ιστορία σου Ραφαήλ και μου άρεσε. Το βιβλίο σου με πρέπεις και με ζέστανε. Σαν να είχα έλθει να σ' επισκεφθώ. Κάθισες απέναντι μου και μου διηγήθηκες τη ψάχνη σου. Εγώ, μου είπες, δεν με βλέπω διαφορετικό επειδή είμαι Εβραίος. Οι άλλοι με βλέπουν διαφορετικό».

ανάμεσά μας. Ήα λειφουν από τη ζωή των ανθρώπων οι πόλεμοι...

Ήρθε όμως κι η μέρα που οι φίλοι μας θα έφευγαν πα. Είχαμε περάσει μαζί στόχω μόνες μέσα στο 1942, ένα ιδιό σκληρό, σπασμένο χρόνο. Ένας κειμώνας παγμένος, γεμάτος στερπτεσις... «Πεινάω». Πόσες φορές αυτή η οπαραχτική κραυγή δεν αντίκρισε στη σκοτεινιά των δρόμων! Πόσες φορές σ' αυτούς τους δρόμους δεν είδαμε τα κουφάρια των ανθρώπων που σκότωσε η στρατιώτη; Κι υστέρα η άνοιξη που πέρασε αιδιάφορη έξω από τα κλειστά μας παράθυρα. Κι ένα καλοκαίρι γεστό και άχαρο κι αυτό. Τώρα είχε έρθει ένα μελαγχολικό άχρωμο φθινόπωρο κι η οικογένεια έπρεπε να βρει άλλο καταφύγιο. Όσο κι αν προσέχαμε, δύο κι αν εμείς τα παιδιά κρατήσαμε το στόμα μας κλειστό με τη συνέπεια μεγάλων, το μυστικό μας κινδύνευε. Φοβόμαστε πως η γειτονιά μπορεί κάτι να υπουργάσταν, πως κάποιος μπορούσε να μας μαρτυρήσει. Η μπέρα κόντεψε να πεθάνει από αγωνία κάποια φορά που με μια φίλη της γειτόνισσα είχαν βγει για να βρουν κάτι φαγώσιμο εκεί κοντά και ξαφνικά δυο τεράστια καριόνια σταμάτησαν απότομα πολύ κοντά τους. Τεράστιοι απειλητικοί Γερμανοί στρατώτες πετάχτηκαν από μέσα.

- Μπλόκο! ψιθύρισε η φίλη μας.

- Πρέπει να φύγω, να γυρίσω σπίτι, είπε ταραγμένη η μάνα και κίνησε για πίσω.

- Περίμενε. Γιατί να πας πίσω; Αυτοί ψάχνουν για ύποπτους, για κρυμμένους Εβραίους και ζένους! Μη σε βλέπουν να τρέχεις φοβισμένη!

- Πρέπει να πάω στα παιδιά μου. Να είμαι κοντά τους, μην φρομάξουν! Δεν ήξερε τι να πει η μάνα. Η φίλη την είδε ξαφνιασμένη να γυρίζει πίσω- μπρος. Ήρθε με την ψυχή στο στόμα στο σπίτι.

- Είναι Γερμανοί έξω, είπε. Δεν προφτιώνετε να φύγετε όμως κρυψτείτε! Κρυψτείτε στο μικρό δωμάτιο!

Οι φίλοι μας έτρεξαν να κρυψτούν ευθύς αμέσως. Έγώ έκανα το σταύρο μου: «Θέέ μου: Βοήθησέ μας όλους!».

Κρυψκοκοπούσαμε από τις γρίλιες του κλειστού παράθυρου έξω... Και τα δευτερόλεπτα αιώνες... Πέρασε πάρα πολλή ώρα ώσπου να τολμήσουμε να ξεθαρρέψουμε, να πειστούμε πως δεν κινδυνεύουμε τα...

Όμως δεν πήγαινε άλλο. Ο Μωάε μας το είπε το Σάββατο που ήρθε στο σπίτι:

- Βρήκα άλλο τρόπο για ν' ασφαλίσω την οικογένεια. Πρέπει να σας αφίσουμε και να μη σας ξεχάσουμε ποτέ! είπε.

Έφυγαν ένα απομεούμερο. Έβγαιναν ένας - ένας με προσοχή από την πόρτα μας. Εμεις αποχαιρετούσαμε έναν - έναν μ' ένα φίλι, με δάκρυα στα μάτια. Έσφιξα την Έβελυν στην αγκαλιά μου.

- Μη μας ξεχάσεις, Ζωή μου! Εγώ δε θα σε ξεχάσω ποτέ! Γράφε μου αν μπορείς. Τηλεφώνους κάποτε αν γίνεται... Υστέρα ήρθε η σειρά του Ιζάκ., Και τότε πήρα το

δεύτερο ανειρεμένο φίλι, που κατάφερε να μου τη δώσει πάνω στα πονεμένα μου χείλη.

- Γεια σου, είπε μόνον.

Τα δάκρυά μου κυλούσαν χωρίς να μπορώ να τα κρατήσω, λυγμοί μου τράνταζαν το στήθος, η μπέρα με πάρε στην αγκαλιά της μ' εκείνο τον τρυφερό, τον μοναδικό τρόπο που είχε για να μας κλείνει μέσα της.

- Σώπα παιδί μου... Θα τους ξαναβρούμε τους φίλους μας... Εσείς κάνατε το καθήκον σας ουν Ελληνοπούλες και ουν άνθρωποι...

Ήμουν απαργύρωπη για πάρα πολύ καιρό. Το σπίτι μου φαινόταν άδειο, σκοτεινό κι ολόψυχρο. Ούτε μια γωνιά όπου να μπορούσα να πρεμήσω, ν' απαγκειάσω. Οι αδελφές μου θλιμμένες κι αυτές, όμως η Κάλπη, κοιτάζοντάς με προσεχτικά κι ειρωνικά, όλο και μου πετούσε μια τοουχτερή φρασούλα: Εσένα σε παραένοιας. Κι όχι μόνον για την Έβελυν νομίζω!!».

Ta χρόνια περνούσαν. Ο εφιάλτης της Κατοχής τέλειωσε το 1944. Άλλα θλιβερά ακολούθησαν. Οι εικόνες ξεθώριαζαν μα δεν έσβηναν ποτέ μέσα από τις ψυχές μας..

To 1950 ήρθε η Έβελυν με τον Μωάε στο σπίτι μας και μας μίλησαν με τόσο θλιψη για το καρό του Ιζάκ, ζωντάνεψαν πολλά από κείνη την εποχή της κοινής μας ζωής μαζί τους. Ζωντάνεψε κι η αιοθηση των δυο φίλιών μας από τα χείλη του πανέμορφου αγοριού πάνω στα δικά μου χείλη. Τους πρώτους ερωτικά μου φιλιών.

Κατόπιν πα όλα μπήκαν σε άλλο ρυθμό. Η μακριά απονοσία... Τα γράμματα... Οι καινούργιοι δρόμοι της ζωής... Ιστορίες, πρόσωπα, καιαστάσεις... Ο χρόνος που «μαζεύει το σκοτινί του», όπως έλεγε η μπέρα...

Όταν κτύπησε το κουδούνι της πόρτας, είχε τελείωσε η αναδρομή μου στα παλιά. Σ' όλα τα κοινά μας, σ' όλα τα δικά μου, αποκλειστικά δικά μου. Για πάντα.

H Έβελυν... μια άλλη Έβελυν στεκόταν στο κατώφλι. Μόνο στα μάτια της που ήξεραν πάντα να χαρογελούν μ' ένα δικό τους τρόπο, βρήκα τ' ακνάρια της παλιάς μου φίλης. Έκει βαρύνει, στο πρόσωπο τα σκαρμένα αυλάκια δείχνουν το πέρασμα του χρόνου ανάμεσά τους.

Ακολουθούσε ο άντρας, ένας πλικιωμένος κι αυτός άντρας, μ' ένα αμίχανο καμόγελο κι μια εγκάρδια χειραψία για μας. Δε μιλούσε Ελληνικά.

Αγκαλιωτήκαμε κι οι τέσσερις μας, τη φιλούσαμε πολλές φορές. Κι υστέρα την πήραμε ανάμεσά μας, να καθίσουμε, να μιλήσουμε και να προσπαθήσουμε να γεφυρώσουμε τα φειγάτα χρόνια γι' άλλη μια φορά...

[Η κα Τοιδά Μπούτσον γιατρός – αναισθησιολόγος, έχει εκδόσει ποιητικές συλλογές, διηγήματα, μεθιστορίματα, θεατρικά μονόπρακτα και μελέτες για λογοτέχνες. Το παραπάνω διήγημα της είναι από τη σύλλογη «Ο Ερωτας ήρθε το Φθινόπωρο» (Φιλολογική Στέγη Πειραιώς, 2000).]

Η υπόθεση Άλοϊς Μπρούνερ

*Η απιμωροσία ενός Nazi εγκληματία
και η ευθύνη των ελληνικών κυβερνήσεων*

O Μπρούνερ και η δράση του

Ο Άλοϊς Μπρούνερ ήταν σημαντικός αξιωματούχος των SS, δεύτερος στην σειρά ιεραρχίας μετά τον Λίχαν στον σχεδιασμό και την εκτέλεση της επιχείρησης με τον Κοδικό «Τελική Λύση», υπεύθυνος για την καταστροφή ενός μεγάλου και ζωντανού κομματιού του πληθυσμού της Θεσσαλονίκης και του πολιτισμού του.

2 Οκτωβρίου 1941: Στο Αρχηγείο του Λίχαν στο Βερολίνο, γίνεται ευρεία σύσκεψη, στην οποία συμμετέχουν οι ανώτατες στρατιωτικές και αστυνομικές Αρχές, κατά την οποία, ο Χίμλερ αναφέρεται γενικά στην κατάσταση εκκαθάρισης των διαφόρων φυλετικών στοιχείων και προτείνει να εφαρμοστούν τα ίδια μέτρα κατά της Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης. Ο Χίτλερ εγκρίνει την εφαρμογή του Σχεδίου «Τελική Λύση».

11 Ιουλίου 1942 μέχρι τον Ιανουάριο του έτους 1943, Θεσσαλονίκη:

Οι Γερμανικές Αρχές Κατοχής παίρνουν τα πρώτα σοβαρά μέτρα κατά της Ιαραπλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, 9000 Εβραίοι, από 18 έως 45 ετών, μέσα σε ένα πλαίσιο φοβερών κακουχιών, τρομακτικής δίψας, κάτω από έναν ήλιο καυτό, ενώ οιδιστικά τους έβαζαν να κάνουν και «γυμναστικές ασκήσεις» με θερμοκρασία 41 βαθμούς, καταγράφονται για να δουλέψουν σε κάτεργα μέσα στην Ελλάδα. Η πείνα και η βαρειά εργασία τους θερίζει και τους μετατρέπει σε κινούμενους

σκελετούς. Η τοπική Ιαραπλιτική Κοινότητα, ζητά από τον Δρυ Μέρτεν, Διοικητή της Υπηρεσίας Εφοδιασμού του Γερμανικού Στρατού Κατοχής, την εξαγορά των επιζώντων και σε σχετική συμφωνία, εξαγοράζει και καταβάλει περίπου δύο (2) δισεκατομμύρια δραχμές, εκκωφεί τα δικαιώματά της επί των εβραϊκών νεκροταφείων όπου υπάρχουν πάνω από 350.000 καλλιμάρμαφοι και μη τάφοι, μνημεία σημαντικής αρχαιολογικής και ιστορικής αξίας 23 αιώνων συνεχούς παρουσίας και ιστορίας της Εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης. Τα νεκροταφεία ισοπεδώνονται, τα μάρμαρα και άλλα υλικά παραδίδονται από τους Γερμανούς σε εργολάβους, προσβάλλοντας την μνήμη των νεκρών, για να χρησιμοποιηθούν εδώ και

Η λέξη «Εβραίος» (Jude) και το άστρο του Δαυίδ σε μια σύντομη εβραϊκή καταστήματος κοντό θέατρο στη Γερμανία το 1933

εκεί για αλλότριους σκοπούς. Οι νόμιμοι ιδιοκύπτες ακινήτων και επιχειρήσεων κάτω από απειλές, διώξεις και φυλακίσεις, αναγκάζονται να μεταβιβάσουν σε τρίτους τις ιδιοκτησίες και τις επιχειρήσεις τους.

13 Ιανουαρίου 1943: Από το Βερόλινο, ο Άιχμαν στέλνει τον στενό του συνεργάτη Ταγματάρχη των SS Ρόλφ Γκούντερ στη Θεσσαλονίκη με εντολή να συνεργαστεί με το Γερμανικό Γενικό Προξενείο και τις Γερμανικές στρατιωτικές και πολιτικές Αρχές της Θεσσαλονίκης για την εφαρμογή του σχεδίου εκτοπισμού των Εβραίων της πόλης. Το Γερμανικό υπουργείο Εξωτερικών ζητά την παροχή κάθε βοήθειας και όλες οι αναφερθείσεις αρχές συνεργάζονται για την επιτυχία του σκοπού. Ο Γκούντερ επιστρέφει τέλος Ιανουαρίου στο Βερόλινο.

20 Ιανουαρίου 1943: Ο Άιχμαν αναθέτει την εφαρμογή του σχεδίου της εκτοπίσεως των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στον παλαιό αλλά και δοκιμασμένο φίλο του, Λοχαγό των SS Ντίτερ Βισλίτσενι. Στο σχέδιο περιλαμβάνονται όλοι οι Εβραίοι, ασθενείς και μη, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, πλικιωμένοι, ανάπτροι οικαπώτες-ήρωες του Αλβανικού Έπους, και του επιστρέφει το περιεχόμενο της επιχείρησης «Τελική Λύση»: Δηλαδή, συγκέντρωση, εκτοπισμός, βιολογική εξόντιση των Εβραίων, θάλαμοι αερίων, κρεματόρια, στρατόπεδο Άουσβιτς - Μπρκενάου δολοφονία εν ψυχρώ, αποτέφρωση, βιομηχανική επεξεργασία και εκμετάλλευση ων υπολοίπων, σιώπη και κόκαλα για λιπασματάρια, μαλλιά γυναικών για κατασκευή στρωμάτων και κουβερτών, αφαιρεση των χρυσών δοντιών, συγκέντρωση του λιπού των καιόμενων σωμάτων για την κατασκευή σαπουνιού σε δύο ποιότητες προς χρήση του Γερμανικού Στρατού, του Γερμανικού Λαού και των κρατουμένων (πράσινο και άσπρο χρώμα, υψηλή και χαμηλή ποιότητα).

Τέλος Ιανουαρίου 1943 μέχρι 6 Φεβρουαρίου στην Θεσσαλονίκη. Παρουσιάζεται ο Άλοις Μπρούνερ, λοχαγός

των SS, στον Ντίτερ Βισλίτσενι, στον οποίο αναφέρει ότι έχει λάβει ειδική εντολή από τον Άιχμαν να συμμετάσχει στην επιχείρηση εκτοπισμού των Εβραίων της Θεσσαλονίκης ως επικεφαλής ειδικού τμήματος, το οποίο δημιουργείται ανεξάρτητα. Εχει λάβει εντολές απ' ευθείας από τον Άιχμαν για την σύλληψη και εκτοπισμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. (Ο Άιχμαν γνωρίζει να διαλέγει τους συνεργάτες του, και διαλέγει πάντοτε τους «καλλιτέρους»!).

Οι δύο έμποσοι του Άιχμαν, ο Βισλίτσενι και ο Μπρούνερ, συγκροτούν ειδικό τμήμα Ασφάλειας για τα «Εβραϊκά Ζητήματα στην περιοχή της Γερμανικής Στρατιωτικής Διοικήσεως Θεσσαλονίκης-Αιγαίου». Η υπηρεσία αυτή κατάσχει και εγκαθίσταται σε μία καινούργια βίλα, στην οδό Βελισσαρίου 42, λίγο πιο πάνω από τα γραφεία της Ιορδανοποτίκης Κοινότητας, στην οδό Σαρανταπόρου 13. Στην πρόσοψη κυματίζει μία μεγάλη μαύρη σημαία με τις δύο άσπρες αστραπές του Σύμματος των SS που είχαν γίνει ο τρόμος των θυμάτων τους. Οι αποφάσεις για το μέλλον των Εβραίων της Θεσσαλονίκης παίρνονται εδώ. Οι αρμοδιότητες των τοπικών Γερμανικών στρατιωτικών, πολιτικών Αρχών και Μονάδων Ασφαλειας για το εβραϊκό θέμα, παραχωρούνται στην μονάδα αυτή. Αναφερόμενοι στους σκοπούς της αποστολής τους, πάντα εξήγηση που δίνουν είναι ότι διεκπεραιώνουν «Απόρρητη υπόθεση του Γ' Ράιχ».

Ο Βισλίτσενι και ο Μπρούνερ συναντιούνται με τον Μέρτεν, που πάντα επικεφαλής της Υπηρεσίας Εφοδιασμού του Γερμανικού Στρατού. Ευθύς αμέσως ακολουθούν οι διάφορες διαταγές που υπογράφονται από τον Μέρτεν για λογαριασμό του Στρατιωτικού Διοικητικού Θεσσαλονίκης-Αιγαίου. Αφορούν την δημιουργία των Γκέπτω της Θεσσαλονίκης, την υποχρέωση των Εβραίων να φέρουν το άσπρο του Δαβίδ σε οριομένο κίτρινο χρώμα και σε οριομένη διάσταση με αύξοντα αριθμό μπιφάριου στο μέσον του.

Η συμπεριφύρω του Μπρούνερ είναι κτυνόδος. Κάποιο μεσημέρι τηλεφωνεί στην Ιορδανοποτίκη Κοινότητα Θεσσαλονίκης, και δεν πήρε αμέσως απάντηση. Εισβάλει αυτοπροσώπως στα γραφεία και με τον βούρ-

δουλα χτυπά και τραυματίζει τους υπαλλήλους, τον πρόκριτο Ουζιέλ και τον τρυματύρχη Μπιτράν.

25 Φεβρουαρίου 1943: Αρχίζει η εφαρμογή των μέτρων.

26 Φεβρουαρίου 1943: Ο Γερμανός Γενικός Πρόξενος της Θεσσαλονίκης αναφέρει σταν προϊσταμένη του αρχή του υπουργείου Εξωτερικών στο Βερολίνο ότι εφαρμογή των μέτρων.

Την ίδια μέρα ο Μπρούνερ γράφει σε κάποιον Ρούντιλφ, φίλο του στην Γερμανία τα εξής: «Η εργασία που ανέλαβα προχωρά θαυμάσια. Ο πληθυσμός δείχνει ευχαριστημένος με τον χαρακτηρισμό του κίτρινου άστρου και με την γκετοποίηση των Εβραίων πράγμα που με κάνει να θεωρώ ότι αποτέλεσε έγκλημα που δεν εφαρμόστηκαν νωρίτερα ανάλογα μέτρα».

15 Μαρτίου 1943: Ο Γενικός Πρόξενος της Θεσσαλονίκης ενημερώνει το υπουργείο Εξωτερικών στο Βερολίνο ότι η πρώτη αποστολή με 2.600 άτομα, εκ του συνολικού πληθυσμού των 56.000 Εβραίων της Θεσσαλονίκης της εποχής εκείνης, ελληνικής υπηκοότητας, ανακόψει από τη Θεσσαλονίκη. Από την αποστολή αυτή, με την άφιξή τους στο στρατόπεδο, επιλέγονται και παίρνουν αριθμό «οικλάβου εργάτη» μόνον 417 άνδρες και 192 γυναίκες πλικιάς μέχρι 40 ετών, δύοι οι υπόλοιποι 1991 μεταφέρονται απ' ευθείας στα κρεματόρια και τους φούρνους.

Με τα χρήματα της εκποίησης των κατασχεθέντων περιουσιών των Εβραίων θυμάτων πληρώνονται όλα τα έξοδα που προκύπτουν για την μεταφορά τους στους τόπους της εξοντώσεώς τους. Χωρίς καμία αμφιβολία ο Brunner και ο Wislisceny άρπαξαν το μεγαλύτερο κοινάπι των εβραϊκών περιουσιών. Μαζί με αυτούς επωφελήθηκαν και άλλοι συνεργάτες τους, δωσίλογοι πρώτης γραμμής, Έλληνες Εβραίοι, Χριστιανοί, Αρμένιοι, μέλη των 3 Ε., πληροφοριοδότες πρόδοτες και άλλων ξένων εθνικοτήτων όπως ήταν οι Βούλγαροι. Η βίλα στην οδό Βελιοαρίου δεν είναι μόνο γραφεία, αλλά χρησιμεύει και ως χώρος βασανιστρίων, κόλαση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Δεν πάγιε όμως να είναι και η

Σηπλιά των Θροαυρών του Άλι Μπαμπά και των 40 κλεπτών... Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι δύο αυτοί αξιωματικοί των SS κράτησαν για τον εαυτό τους τα περισσότερα βαρύτιμα κοσμήματα, χρυσό, συνάλλαγμα κ.λπ.

Ο Μπρούνερ εφαρμόζει με αγριότητα το σχέδιό του. Δημιουργεί την αστυνομία του γκέτο, οι άνθρωποι του ξυλοκοπούν άγρια. Πολύ λίγοι από αυτούς θα δώσουν λόγο των πράξεών τους μεταπολεμικά.

Στην Κατοχή δημιουργήθηκαν και οι αδύναμοι που υπέκυπταν στον πειρασμό και έγιναν δωσίλογοι είτε για λόγους μίσους και παρανοϊκής διαστρέβλωσης της αλλθετιας ή για λόγους άνετου προσωρινού πλουτισμού τους.

2 Αυγούστου 1943: Αναχωρεί η 18η -η προτελευταία- αποστολή, στην οποία περιλαμβάνονται οι τελευταίοι εναπομείναντες Εβραίοι, οι οποίοι με οποιονδήποτε τρόπο, είχαν σχέση συνεργασίας με τις Γερμανικές Αρχές. Μεταξύ αυτών και ο Αρχιφαββίνος Κόρετς και η οικογένειά του. Ο προορισμός τους όμως δεν είναι το Άουσβιτς-Μπίρκενάου, αλλά το Μπέργκεν Μπέλσεν. Μαζί τους είναι και 400 περίπου Ισπανοί υπόκοοι, που οι Γερμανοί προορίζουν να ανιστάξουν με Γερμανούς αιχμαλώτους πολέμου. Αυτούς τους μεταχειρίζονται καλλίτερα, φυλακίζονται σε ιδιαίτερο και χωριστό περιφραγμένο τμήμα του στρατοπέδου όπου διαβιούν οικογένειακά. Από αυτούς σώθηκαν όλοι -πλην ελάχιστων.

10 Αυγούστου 1943: Αναχωρεί η τελευταία αποστολή με προορισμό το Άουσβιτς Μπίρκενάου. Αποτελείται από 1800 άτομα, τα οποία είχαν εργαστεί σε στρατιωτικά έργα κάτω από την επιβλεψη και κακομεταχείριση της παραστρατιωτικής Οργάνωσης Κατασκευών TODT. Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, εκεί όπου διαβιούσαν επί 23 αιώνες συνεχώς δεν υπάρχουν πα. Με περηφάνια, τα δύο θηρία, ο Βισλιτσένι και Μπρούνερ, αναφέρουν ότι: «Η πόλις της Θεσσαλονίκης είναι καθαρή».

Από την 15η Μαρτίου 1943 μέχρι την 10η Αυγούστου 1943, 45.620 Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, στάλθηκαν στο Άουσβιτς-Μπίρκενάου με 19 αποστολές. Από αυτούς οι 10.000 παίρνουν αριθμό και εργάζονται ως «οικλάβοι εργάτες,

που δεν έχουν ελπίδα λευτεριάς». Από αυτούς επιστρέφουν ζωντανοί 1.000 μόνο. Οι υπόλοιποι 35.000 περίου στέλνονται απ' ευθείας στα κρεματόρια όπου δολοφονούνται και καιγούνται.

1945 – Νυρεμβέργη: Στα εδώλια των κατηγορουμένων του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, που κατηγορούνται για μαζικές δολοφονίες αμάχων και αθώων πολιτών, έλειπε το δεξί χέρι, ο άμεσος υφιστάμενος του Αδόλφου Αϊχμαν, ο «Χασάπης της Θεσσαλονίκης» Alois Μπρούνερ.

1945-1947: Τον Απρίλιο του 1945 ο Μπρούνερ εμφανίζεται για τελευταία φορά στην Βιέννη φορώντας ακόμα τη μαύρη στολή των SS, λίγο αργότερα εμφανίζεται στην Πράγα, συλλαμβάνεται από τους αντάρτες και παραδίδεται στους Αμερικανούς. Δινεί ψεύτικα ονόματα, δηλώνει στρατώτης της Βερμαχτ και επιβιώνει. Οι Αρχές ανακαλύπτουν τον Μπρούνερ και τον καταδιώκουν μόνο για την χρησιμοποίηση ψευδών ονομάτων.

Οι Υπρεσίες της Ελλάδος ασκούν διώξη για εγκλήματα πολέμου. Είναι 13ος στην λιστά των καταζητούμενων.

1947: Ο Μπρούνερ αλλάζει τα ονόματά του και τη χώρα διαμονής του. Οι πρώτην εκθροί του, οι Αμερικανοί είναι απρόθυμοι να τον προσάγουν σε δίκη. Τον στρατολογούν στην Οργάνωση Γκέλεν και του αναθέτουν τον τομέα της Μέσης Ανατολής.

1954: Ο Μπρούνερ βρίσκεται στην πόλη Essen και χρησιμοποιεί το ψευδόνυμο Alois Schmaldienst. Η Αστυνομία των συλλαμβάνει διότι χρησιμοποιεί ψεύτικο όνομα. Εγκαταλείπει τη Γερμανία και πληγίνει στην Δαμασκό όπου και εγκαθίσταται.

Τον Μπρούνερ των βοηθούν δύο πρώπου συνάδελφοι του: O Dr. Rudolf Vogel, πρώπον μέλος του κλιμακίου Προπαγάνδας στην κατέχομενη Θεσσαλονίκη και στη συνέχεια βουλευτής του κόμματος CDU και o Georg Fischer πρώπον συνάδελφος του SS στο Παρίσι. Ο τελευταίος του έδωσε το διαβατήριο με το οποίο έφθασε στην Συρία όπου εγκαθί-

σταται ως σύμβουλος για την Μέση Ανατολή, στην Υπηρεσία του Στρατηγού Gellen.

1955-1960: Με τον τίτλο του Δόκτορα, ταξιδεύει στο Κάιρο, ασχολείται με το εμπόριο όπλων και ναρκωτικών. Οι Συριακές Αρχές τον συλλαμβάνουν και ανακαλύπτουν το πραγματικό του όνομα, έτσι αρχίζει τη συνεργασία μαζί τους. Οι Σύριοι διαψεύδουν ότι ο καταζητούμενος ζει στη Συρία. Οι ενδιαφερόμενοι, όμως, τον εντοπίζουν στη Δαμασκό, μαθαίνουν την διεύθυνση του, ακόμα και τα τηλέφωνα που χρησιμοποιεί, με αποτέλεσμα να απορρίπτονται οι αναληθείς ισχυρίσμοι των αρμόδιων.

1959: Η Ελλάδα, με Νόμο και σχετικό Διάταγμα παραχωρεί το δικαίωμα διώξης των εγκληματών Πολέμου στη Δυτική Γερμανία, κάτιο που εξακολουθεί να ισχύει μέχρι σήμερα (2005).

1961 Το δικαστήριο της Φρανκφούρτης εκδίει ένταλμα σύλληψης του Μπρούνερ, το οποίο εξακολουθεί να ισχύει μέχρι σήμερα. Στην χρονιά αυτήν, γίνεται η πρώτη απόπειρα δολοφονίας του. Χάνει το ένα μάτι και νοσηλεύεται για σοβαρά τραύματα σε νοσοκομείο.

1980: Δεύτερη απόπειρα κατά της ζωής του στη Συρία. Χάνει όλα τα δάχτυλα του αριστερού χεριού του.

10 Οκτωβρίου 1984: Οι εισαγγελικές αρχές της Κολωνίας εκδίδουν ένταλμα σύλληψης.

1985: Σε συνέντευξη σε δημοσιογράφο του γερμανικού περιοδικού "Bunte Illustrierte" λέγει με θρασύτηπα: «Δώστε τα χαρτείσματά μου στην όμορφη Βιέννη, την οποίαν εγώ μετέτρεψα για σας σε μία πόλη καθαρή από Εβραίους». Δεν πάσχει από τύψεις και προσθέτει: ... «επιτέλους, πετάξαμε αυτά τα σκουπίδια». Η μόνη του λύπη ήταν ότι δεν δολοφόνησε περισσότερους Εβραίους. Προσθέτει επίσης "Το Ισραήλ δεν θα με πάψει ποτέ". Με την ίδια αναίδεια, απολαμβάνοντας την αιφάλεια που του παρέχει η Δαμασκός, ή κάποια

άλλη Συριακή πόλη, αποφεύγει να προσθέσει και τα 44.000 αθώα θύματά του, τους Εβραίους της Θεοσαλονίκης που τους έστειλε με 19 αποστολές στους θαλάμους των αερίων και τα φοβερά κρεματόρια του Αουσβίτς-Μπίρκενάου.

1985: Λίγο αργότερα, στα Ηνωμένα Έθνη, ο εκπρόσωπος του Ισραήλ Benjamin Netanyahu παρουσιάζοντας το θέμα "Brunner", ενώπιον εκπροσώπων 159 κρατών, βεβαιώνει ότι «ο Μπρούνερ χωρίς καμία αμφιβολία ευρίσκεται στη Συρία».

1987: Ο Μπρούνερ σε ουνέντευξη που δίνει σε ανταποκριτή της εφημερίδας "Sun Times" του Σικάγο δηλώνει: «Οι εξοντωθέντες Εβραίοι κέρδισαν από μόνοι τους το θάνατο, διότι οι Εβραίοι είναι οι εκπρόσωποι του Διαβόλου και αποβράσματα της κοινωνίας. Δεν μετανοώ για τίποτε απ' ό,τι έκανα και ευχαρίστως θα επαναλάβω εκ νέου τις πράξεις μου».

1990: Η Ιντερπόλ εκδίδει ένταλμα σύλληψης και οι εισαγγελικές αρχές της Καλωνίας προσφέρουν αμοιβή 500.000 μάρκων για τον εντοπισμό και την σύλληψή του.

Το ιστορικό των ενεργειών του Κεντρικού Ισραπλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος:

Ο Άλοις Μπρούνερ, «δεξιά χέρι» του Αντόλφ Αϊχμαν, είχε εντοπιστεί στις αρχές τις 10ετίες του '50 στη Συρία από τον γνωστό «κυνηγό» των Nazi Σήμων Βιζενιαλ. Τότε, η Κυβέρνηση της Συρίας είχε διαφεύσει το γεγονός. Το θέμα επανήλθε στη διεθνή επικαιρότητα το 1985, όταν ο Γάλλος δικηγόρος Serge Klárof φέλτηκε, με νέα στοιχεία, ότι ο Μπρούνερ ζει στη Συρία.

Το Κεντρικό Ισραπλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, με Ψήφισμά του, που εστάλη το 1985 στον τότε υπουργό Δικαιοσύνης κ. Γεώργιο - Αλέξανδρο Μαγκάκη, ζήτησε από την Ελληνική Κυβέρνηση την παρέμβασή της για την έκδοση του Μπρούνερ από τη Συρία και την παραπομπή του στην Ελληνική Δικαιοσύνη

προκειμένου να λογοδοτήσει ενώπιον της για εγκλήματα σε βάρος δεκάδων χιλιάδων Ελλήνων Εβραίων της Θεοσαλονίκης.

Ένα χρόνο μετά, το 1986, το Κεντρικό Ισραπλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος επανήλθε στο θέμα, με έγγραφό του προς τον τότε υπουργό Δικαιοσύνης κ. Απόστολο Κακλαμάνη. Στην απάντησή του ο υπουργός ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι: «... η Ελλάδα δεν μπορεί να γιντούσε την έκδοση του Γερμανού εγκληματία πολέμου Άλοις Μπρούνερ γιατί με δύο νόμους που υπογράτηκαν το 1959 ανεστάλη η ποινική διώξη κατά Γερμανών εγκληματών Πολέμου και μεταβιβάστηκε στις Γερμανικές δικαστικές αρχές κάθε δικαιώμα της Ελληνικής Πολιτείας να διώξει και να δικαστεί Γερμανούς εγκληματίες πολέμου που έδρασαν στο έδαφος της...».

Το 1997, το Κεντρικό Ισραπλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, με την ευκαιρία της εκ νέου ανακίνησης του θέματος από τον παγκόσμιο Τύπο και με βάση δημοσιεύματα που ανέφεραν ότι εντοπίστηκε ο Μπρούνερ στη Δαμασκό, επανήλθε με νέο αίτημά του προς τον τότε υπουργό Δικαιοσύνης Ευάγγελο Γιαννόπουλο, γιατί μία ακόμη φορά την παρέμβαση του υπουργείου για την έκδοση του Μπρούνερ από τη Συρία στην Ελλάδα προκειμένου να δικαστεί είτε από τις Γερμανικές Αρχές (Γενική Εισαγγελία Φρανκφούρτης), είτε από την Ελληνική Δικαιοσύνη. Κατέθεσε μάλιστα και νομικό υπόμνημα που τεκμηριώνει το δικαίωμα της Ελλάδας να προβεί στο σχετικό αίτημα της έκδοσης.

Το 1997 επίσης, σε σχετική ερώτηση στη Βουλή των βουλευτών του Κ.Κ.Ε. κύριων Ορέστη Κολοζίωφ και Λεωνίδα Αιδη, ο υπουργός Δικαιοσύνης (Ευάγγελος Γιαννόπουλος) απάντησε ότι: «Δεν κρίνεται σκόπιμη η ανακίνηση ενός τέτοιου θέματος».

Το 1999, για δεύτερη φορά μέσω σε ενάμιση χρόνο, οι βουλευτές του Κ.Κ.Ε. κύριοι Στρατής Κόρακας και Μπάμπης Αγγειούρακης επανήλθαν στο θέμα με νέα ερώτηση τους στη Βουλή, γιατί μία ακόμη φορά την παρέμβαση της Ελληνικής Δικαιοσύνης στην έκδοση του Άλοις Μπρούνερ από τη Συρία με τους οποίους α-

νεοτάλη π ηγετική διώξη των Nazi εγκλημάτων πολέμου. Η απάντηση του υπουργού Δικαιοσύνης πάντα ίδια και απαράλλακτη με την προηγούμενη.

Παράλληλα, το 1997 το Κεντρικό Ισραπλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος στήριξε, στο εσωτερικό και το εξωτερικό, την πρωτοβουλία του ευρωβουλευτή του ΠΑΣΟΚ Νίκου Παπακυριαζή να θέσει το θέμα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο όπου εγκρίθηκε ομόφωνα Ψήφισμα με το οποίο γνωρίζεται το διεθνή συνεργασία για τον εντοπισμό, τη σύλληψη και την παραπομπή σε δίκη του συγκεκριμένου εγκληματία πολέμου.

Επί διεθνούς επιπέδου, η Γαλλία και η Γερμανία έχουν ζητήσει από ετών, με σχετικά διαβήματά τους, την έκδοση του Μπρούνερ από τη Συρία. Σημειώνεται ότι ο Μπρούνερ έχει καταδικαστεί ερήμην από τα Γαλλικά Στρατιωτικά Δικαστήρια, το 1954 στο Παρίσι, και το 1956 στη Μασσαλία, όπου του έχει επιβληθεί και στις δύο περιπτώσεις η θανατική ποινή. Το 2001, έγινε νέα δίκη στο Παρίσι, ερήμην του Μπρούνερ, με το ίδιο καταδικαστικό αποτέλεσμα. Οι δίκες αυτές αφορούσαν, φυσικά, τη δράση του διαβόντου Nazi εγκληματία στη Γαλλία.

Το 2001, το Κεντρικό Ισραπλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, με νέο έγγραφό του, προς τον τότε υπουργό Δικαιοσύνης κ. Μιχάλη Σταθόπουλο επινέφερε το θέμα ζητώντας να γίνει και στην Ελλάδα δίκη -ερήμην του Μπρούνερ- κατά το παράδειγμα της Γαλλίας. Δυστυχώς, τα αιτήματα δεν έγιναν αποδεκτά από τις ελληνικές κυβερνήσεις οι οποίες είτε απαντούσαν αρνητικά είτε σιώποσαν.

Πρόσφατες εξελίξεις:

Το 2005, ο δημοσιογράφος κ. Σπύρος Kouzivánopoulos εξέδωσε το βιβλίο «Υπόθεση Αλόις Μπρούνερ: ο δήμιος των 50.000 Εβραίων της Θεσσαλονίκης». Το βιβλίο αυτό παρουσιάστηκε στην Αθήνα (με ομιλίες του αν. κυβερνητικό εκπρόσωπο κ. Βασ. Αντώναρο, τον πρόεδρο του «Συνασπισμού» κ. Α. Αλαβάνο, τον βουλευτή του ΠΑΣΟΚ κ. Τ. Χυτήρη και τον πρόεδρο του Κεντρικού Ισραπλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μ. Κανσταντίνη) και στη Θεσσαλονίκη (με ομιλίες του υπουργού Μακεδονίας - Θράκης κ. Ν.

Τοιαφτιώνη, τον τ. υπουργό και βουλευτή κ. Ευ. Βενιζέλο, τον καθηγητή του ΑΙΠΘ κ. Γεω. Αναστασάδη και τον πρόεδρο της Συνέλευσης της Ισραπλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κ. Χ. Κούνιο).

Το Κεντρικό Ισραπλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος απέστειλε νέο υπόμνημα, την 5.4.2005, στον υπουργό Δικαιοσύνης κ. Αν. Παπαληγούρα, όπου τονίζεται ότι «Πιστεύουμε ότι σήμερα, μετά την πάροδο σκεδόν μιας 50ετίας, έχουν εκλείψει οι λόγοι για τους οποίους είχαν ιστίε εκδοθεί οι προαναφερθέντες νόμοι.

Ως εκ τούτου θεωρούμε ότι η Ελληνική Κυβέρνηση διαθέτει την επιστημονική βάση και τα πολιτικά ερείσματα για να καταργήσει σήμερα τους νόμους αυτούς, οι οποίοι και στην εποχή τους δεν είχαν υιοθετηθεί από την κοινή γνώμη.

Το παραπάνω αίτημά μας ενέχει περισσότερο πολιτική σημασία κι αποβλέπει στον παραδειγματισμό των νεωτέρων ώστε να αποφευχθούν στο μέλλον εγκληματικές ενέργειες από τους καταπεστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

Παράλληλα, ο βουλευτής του Συνασπισμού κ. Γιάννης Δραγασάκης υπέβαλε σχετική ερώτηση στον υπουργό Δικαιοσύνης. Ο κ. Αναστάσιος Παπαληγούρας, σε απάντηση του στο Κεντρικό Ισραπλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος και στον βουλευτή κ. Δραγασάκη αναφέρει ότι: «το γείτνια των ποινικών διάδεσων κατά Γερμανών υππικών φερούμενον ως εγκληματίαν πολέμου, ριθμιστική νομοθετική στην χώρα μας από τη Βουλή των Ελλήνων με το Νόμο 3933/1959 και το Νομοθετικό Διάταγμα 4016/1959. Δεδομένου ότι το εν λόγω θέμα έχει διεθνή χαρακτήρα και συγχέεται σε επίπεδο διεθνών οργανισμών, όπως τη Ευρωπαϊκή Ένωση και το Συμβούλιο της Ευρώπης, το Υπουργείο Δικαιοσύνης δεν προτίθεται να προβεί σε νέα μονομερή εθνική ρύθμιση του θέματος».

Για στοιχεία προέρχονται από ομιλίες του προέδρου του Κεντρικού Ισραπλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μ. Κανσταντίνη και του προέδρου της Γεν. Συνέλευσης της Ισραπλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κ. Χ. Κούνιο, που εκφωνήθηκαν με την ευκαιρία της παρουσίασης του βιβλίου του κ. Σπ. Kouzivánopoulos «Υπόθεση Αλόις Μπρούνερ: Ο δήμιος των 50.000 Εβραίων της Θεσσαλονίκης», στην Αθήνα 30.3.2005 και στη Θεσσαλονίκη 13.5.2005].

“CHRONIKA”

*Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece
36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: +30-210-32 44 315, fax: +30-210-33 13 852
e-mail: hhkis@hellasnet.gr Web site: www.kis.gr*

Summary of Contents of Issue 198, vol. 28 July – August 2005

✓ In his article, Professor Marios Begjos mentions that “religion and fanaticism are related but not identified with one another. It is possible to have religion without fanaticism and it is also possible to have fanaticism without religion. The relationship between religion and fanaticism is possible but not necessary.”

✓ In his study, Mr. Evangelos Hekimoglou, a history researcher from Thessaloniki, mentions the benefactors and donators of the Jewish Community of Thessaloniki during the 19th century.

✓ The historian Mr. Kostas Liapis publishes a historic study on the long lasting presence of the Jewish element in the region of Thessaly (Central Greece).

✓ The well-known Greek author Mrs. Toula Boutou presents a sentimental story referring to the Jewish life.

✓ Allegra Gatenio who was a champion sprinter of Greece in 100 meters was exterminated in a German death camp during the Holocaust.

✓ Presentation of books of Jewish interest.

✓ Alois Brunner was a significant SS officer, second in rank after Eichman, in the planning and execution of the “Final Solution”. He was responsible for the destruction of a great and live part of the population of Thessaloniki and its culture. According to information, Brunner lived in Syria after the War. The Central Board of Jewish Communities in Greece had taken a series of steps after the War, demanding that Brunner be tried in Greece, even in absentia, as in the case of France for his equivalent crimes. In 2005, on the occasion of the publication of a book in Greek concerning Brunner, the Central Board of Jewish

Communities in Greece returned to its request for Brunner’s trial. However, the Minister of Justice replied that “the issue in question is of international character and is being discussed in international organizations such as the European Union and the European Council, and the Ministry of Justice is not willing to take steps towards a new unilateral national settlement of the issue.” In the special section, we publish Brunner’s history of activities in Greece and the actions taken by the Central Board of Jewish Communities in Greece.

Front cover: 1894: The rabbinical school of the Jewish Community of Volos – we publish a relative study in this issue.

Translated from Greek by: Rebecca S. Camhi

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΑΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΙΧΑΗΛ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8

E-mail: hhkis@hellasnet.gr

Internet site: <http://www.kis.gr>

Κωδικός εντύπου: 3502

Τα εντόπισμα αφορά περιοδικούν
τις απόφεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Μερίδη Κύριας, Υψηλάντος 25 Αθηνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Διανέμεται Δωρεάν

